

דימוי המגזר היהודי ומוסדות המדינה בתקשורת הערבית בישראל

ד"ר ח'ליל רינאווי

סדרת אגרתא

במסגרת סדרת פרסומים זו של המכון מתפרסמות מספר פעמים בשנה עבודות מחקר בתחום התקשורת, החברה והפוליטיקה. עבודות אלה הן פרי מחקרים שנערכו במסגרת המכון או מטעמו. כמו כן יוצאים מאמרים שראו כבר אור בעיתונות המקצועית בתחום התקשורת בשפות זרות, כדי להביאם לידיעת הקהל הישראלי הרלבנטי, בנוסף לאקדמיה גם לציבור הפרופסיונלי והפוליטי וכן למתעניינים בתחומים אלה בקרב הציבור הרחב.

אוניברסיטת תל-אביב

בית ספר רוטשילד-קיסריה לתקשורת

מכון חיים הרצוג לתקשורת חברה ופוליטיקה החל לפעול בתחילת שנת הלימודים תשס"ג – אוקטובר 2002, במסגרת הפקולטה למדעי החברה באוניברסיטת תל-אביב. המכון, הנושא את שמו של הנשיא השישי של מדינת ישראל, הוקם כדי לעסוק במחקר אקדמי בזיקה, בקשר ובהשפעות ההדדיות שבין התקשורת החברה והפוליטיקה. הוא נועד לשמש מקום מפגש של אקדמאים, חוקרים, עיתונאים, יוצרים, מבקרים חברתיים וקובעי מדיניות, השותפים להכרה בדבר המשמעות החברתית העמוקה שיש לתקשורת בימינו על החברה הפוליטיקה והתרבות ומבקשים ללמוד אותה, להבינה ולטייב אותה. ביסוד פעילותו עומדת ההכרה, כי מערכת תקשורת חופשית, יעילה ופרופסיונלית, הנהנית מאמון ציבורי, היא תנאי הכרחי לקיומה של דמוקרטיה בריאה ואפקטיבית. דווקא התנאים של אילוצים ביטחוניים בהם מצוייה ישראל, חופש הביטוי והזכות לדעת אינם מותרות אלא מהווים תנאי הכרחי לקיומה של הדמוקרטיה. המכון יוזם ועורך מחקרים בתחום הזיקה שבין התקשורת לבין החברה והפוליטיקה, מקיים כנסים מדעיים בנושאים אלה ומשתף פעולה עם מכוני מחקר דומים בעולם. במסגרת זו מפרסם המכון מחקרים ופרסומים אחרים בכדי להשפיע על מקבלי החלטות. תחום פעולה שני של המכון הוא בקרב הקהילה הפרופסיונלית של עיתונאים ואנשי תקשורת, במטרה להגיע להבנה עמוקה יותר של בעיות הפרופסיה והזיקה שלה לדמוקרטיה. כמו כן עורך המכון ימי עיון, יוזם דיונים ובידורים מקצועיים ומפגשים בינלאומיים של עורכים ועיתונאים. תחום פעולה שלישי של המכון מיועד לקהל הרחב ותכליתו לטפח אוריינות תקשורת: להגביר את הבנת התקשורת ודרכי פעולתה ולפתח מודעות ציבורית לחשיבות חופש העיתונות וזכות הציבור לדעת, לעודד את הקריאה הביקורתית של התקשורת ואת המעקב הביקורתי כלפיה.

הוועד המנהל של המכון:

פרופ' איתמר רבינוביץ
פרופ' שמעון ינקלביץ
פרופ' אינה וינר
גב' אורה הרצוג
ח"כ יצחק הרצוג
תא"ל מיכאל הרצוג

הוועדה אקדמית של המכון:

פרופ' אינה וינר
פרופ' חיים חזן
פרופ' תמר כתריאל
פרופ' אהרון קליימן
פרופ' דפנה למיש
פרופ' עמוס שפירא

ראש המכון:

פרופ' יורם פרי

דימוי המגזר היהודי ומוסדות המדינה בתקשורת הערבית בישראל

ד"ר ח'ליל רינאוי

חוברת מס' 9 | דצמבר 2007

המחבר

ד"ר ח'ליל רינאוי הוא מרצה וחוקר בתחום הסוציולוגיה והתקשורת בחוג למדעי ההתנהגות במסלול האקדמי של המכללה למינהל בראשון לציון ובמכללה האקדמית גליל מערבי בעכו. ד"ר רינאוי הוא מומחה בתחום החברה הערבית בישראל ובתקשורת בכלל ובמיוחד בתקשורת בשפה הערבית בישראל, הפלסטינית בשטחים וזו של העולם הערבי ובמיוחד השפעת תהליכי הגלובליזציה על החברות הלוקאליות בעולם הערבי במיוחד תחום התקשורת. רינאוי הוציא לאור שני ספרים: "החברה הערבית בישראל: סדר יום אימביוואלנטי" בשפה העברית, והשני בשפה האנגלית תחת השם "Instant Nationalism: Mc Arabism, Al-Jazeera and Transnational Media in the Arab World" בנוסף למספר רב של מאמרים בנושא התקשורת כאשר האחרון בהם היה על הצגת הפלסטינים בשני הצדדים של הקו הירוק בתקשורת השפה העברית בישראל.

© כל הזכויות שמורות

מכון חיים הרצוג לתקשורת, חברה ופוליטיקה

בית ספר רוטשילד-קיסריה לתקשורת

אוניברסיטת תל-אביב

דצמבר 2007

טל' 03-6405866

פקס 03-6406545

Email: mherzog@post.tau.ac.il

www.tau.ac.il/institutes/herzog

עיצוב: יעל כפיר ומיכל סמוקובץ, המשרד לעיצוב גרפי, אוניברסיטת תל-אביב

תוכן המאמר

7	1. מבוא
9	2. מסגרת תאורטית וסקירת ספרות
9	2.1 סקירה כללית
12	2.2 דימוי היהודי בתקשורת הערבית
12	2.3 מאפיינים כלליים של העיתונות הערבית
13	2.4 דפוסי הצריכה של אמצעי התקשורת השונים באוכלוסייה הערבית
14	2.5 מערכת היחסים של העיתונות הערבית בישראל עם הממסד
16	2.6 העיתונים שנבדקו
16	2.6.1 "סאוט אל-חק ואל-חורייה"
16	2.6.2 "אל-אתיחאד"
17	2.6.3 "א-סינארה"
18	2.6.4 "כל אל-ערב"
20	3. שאלת המחקר
21	4. השערת המחקר
22	5. מתודולוגיה
25	6. הצגת הממצאים
25	6.1 המדגם
25	6.2 תחומי הסיקור
27	6.3 ממדי הסיקור והבולטות
27	6.3.1 היקף הסיקור
28	א. גודל הכתבות
29	ב. מספר הכתבות בעיתון
30	6.3.2 בולטות הסיקור
31	א. עמוד השער
32	ב. כותרת בעמוד הראשון

32	6.3.3	הבלטה חזותית
33		א. שימוש בתמונה ליד הכתבה
34		ב. כותרות צבעוניות
34		ג. גופן שחור בולט
35		ד. כותרת משנה
35		ה. מסגרת
36		ו. מיקום הכתבה בעמוד
36		ז. העמוד שבו התפרסמה הכתבה
37		ח. מיקום הכתבה בעמוד עצמו
38		ט. גודל הכתבה לעומת שאר הכתבות באותו עמוד
39	6.4	מקורות ומסגור
39	6.4.1	מקור הידיעה
39	6.4.2	מקורות המידע
41	6.4.3	הדגשים ומסגור
44	6.5	עמדות
44	6.5.1	איזון
46	6.5.2	ניטרליות
46	6.5.3	כינויים
47	6.5.4	אזכורים היסטוריים
48	6.5.5	עובדתיות לעומת פרשנות
48	6.5.6	סיקור פתוח / סיקור סגור
51	7.	אישוש השערות המחקר הספציפיות
54	8.	דיון וסיכום
58	9.	מקורות

1 **מבוא**

ביום חמישי 4 באוגוסט 2005 אירע פיגוע בלב-לבה של עיר שלווה במדינת ישראל. מִפְּגַע פתח באש לכל עבר, פצע אזרחים רבים חפים מפשע והרג ארבעה אנשים. הפעם, לראשונה בהיסטוריה של מדינת ישראל ובניגוד ל"מסורת הפיגועים" הרגילה, היה המִפְּגַע יהודי אזרח המדינה והקורבנות היו ערבים אזרחי המדינה. כבכל פיגוע או אירוע חריג החלו אמצעי התקשורת במדינת ישראל ומחוצה לה לסקר את האירוע מרגעיו הראשונים, כל אחד על פי סדר היום שלו ועל פי אילוצים טכניים ואחרים.

מעניין להשוות את סיקור האירוע באמצעי התקשורת בשפה העברית לסיקור של פיגועים שקורבנותיהם יהודים. שאלה מעניינת יותר נוגעת למוקד מאמר זה: כיצד סיקרו אמצעי התקשורת הערביים בישראל את האירוע המסוים הזה, וכיצד באו לידי ביטוי בסיקור זה דמות היהודי ודמותם של מוסדות המדינה.

מסורת המחקר על דימוי ה"אחר" בתקשורת (מיעוטים, נשים, שחורים, מזרחיים, ערבים ועוד) מושרשת בחקר התקשורת והתנהגותה במערב, בשני העשורים האחרונים התפרסמו לא מעט מחקרים בנושא (Wolsfeld 1997; Van Dijk 1991; 1996; Braham 1982; אסיה 2000; אבו ריא 2002; פירסט 2002; Rinnawi; Liebes 1997; 2007 ואחרים). המשותף לרוב המחקרים הללו הוא ההתמקדות בדימוי ה"אחר" – שהוא המיעוט או החלש – בתקשורת של הרוב או של הקבוצות הדומיננטיות בחברה. כך נחקר דימוי השחורים או דימוין של קבוצות המיעוט האחרות בראי התקשורת הדומיננטית בארצות הברית, וכך נחקרו בישראל דימויי הערבים, הספרדים, החרדים וכיוצא באלה (אברהם 2000; Rinnawi 2007; Wolsfeld, Avraham; 2000 & Aburaya 2000 ואחרים).

סקירתי העלתה שאין ולו מחקר אחד שעסק בדימוי של היהודי ובייצוג של הרוב היהודי בתקשורת של המיעוטים ובכללם הערבים. מחקר זה הוא אפוא ראשון בתחום זה; הוא בודק כיצד מוצג הרוב בתקשורת של המיעוט במשטר דמוקרטי, ובייחוד כאשר בין המיעוט לבין הרוב שורר מתח על רקע סכסוך לאומי, כמו במקרה של הערבים אזרחי מדינת ישראל.

לצורך המחקר נבחרו ארבעה עיתונים ערביים מרכזיים. שניים מהם מפלגתיים: "אל-אתיחאד" (אחדות), ביטאונה של המפלגה הקומוניסטית הישראלית, ו"סאוט

אל־חק ואל־חורייה" (קול הצדק והחופש), ביטאון הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית בראשותו של השייח' ראאד סלאח. השניים האחרים הם עיתונים מסחריים פרטיים: "א־סינארה" (החקה) והעיתון המתחרה "כל אל־ערב" (כל הערבים), המופיעים שניהם בנצרת. נעשתה בדיקה כמותית ואיכותית על ידי ספר קידוד ועל פי קריטריונים שנקבעו מראש: בכל אחד מארבעת העיתונים נבדקו שמונה גיליונות משתי תקופות שונות: (1) נובמבר 1995, שהיה חודש של רגיעה ופיוס יחסיים בין שני העמים אחרי חתימת הסכמי אוסלו; (2) נובמבר 2000, שבו היה המתח בין שני הפלגים בשיאו בעקבות מאורעות אוקטובר 2000 ופרוץ האינתיפאדה השנייה.

2

מסגרת תאורטית וסקירת ספרות

2.1 סקירה כללית

אמצעי התקשורת עוזרים לנו בעיצוב תפיסותינו בכל הנוגע לאובייקטים ולמאורעות שסביבנו בכלל, ובתקופות קשות, כגון בעת מלחמות או עימותים, בפרט.¹ במסגרת זו מעוצבים ה"אחרים", שהם הפרטים המרכיבים את הקבוצות הנמצאות בסכסוך עמנו או שאנו חושבים שהן נמצאות בסכסוך עמנו. חקר אמצעי התקשורת וסיקורם את ה"אחר" מקבל אפוא משנה חשיבות במציאות של עימות מתמיד ומתוח (Van Dijk 1991, 1996 ואחרים). נוסף על כך, תפקידי התקשורת משתנים בנסיבות שונות, והעוסקים בתקשורת רואים את עצמם כפועלים באווירה משתנה. השינוי הזה מתרחש בדרך כלל ברצף שבין שני קצוות: בתקופות של משבר (מלחמות ואירועים אלימים) התקשורת מתפקדת בדרך שונה לגמרי מתפקודה בתקופות של רגיעה ושלוש. יש שהיא מתפקדת כתקשורת מקצועית ועצמאית ויש שהיא פועלת כתקשורת תלויה, המעבירה מסרים לקהל הרחב ומשרתת אינטרסים פוליטיים ולאומיים קולקטיביים, כמו למשל מורל לאומי (Gitlin 1980, Simmons & Lowry 1990; Oliver, P.E., & Maney, G. M. 2000).

השינוי בתפקוד התקשורת בא לידי ביטוי גם במישור אחר. תאוריית ה"Event-driven News" (Lawrence 2000)² למשל מציגה מצב שבו האירוע הוא המוביל את החדשות. לעומתה מציגה ה"Index Theory" (Bennet 1990) מצב שבו האליטה הפוליטית הכלכלית של החברה קובעת את סדר היום התקשורתי. למשל, בתקופת הדיונים בין ישראל לפלסטינים לקראת החתימה על הסכמי השלום באוסלו התנהלה התקשורת על פי ה"Index Theory", והממסד הוא שתכנן את סדר היום של התקשורת והוביל אותה כזרוע המסייעת שלו בכינון אווירה של פיוס ברחוב (Rinnawi 2003, 2007). לעומת זאת, בתקופות של מלחמה ומתח ביטחוני גואה, נמצא שאינטרסים פוליטיים מפלגתיים-לאומיים וכן הלכי הרוח ברחוב הם שקובעים לא רק את סדר היום התקשורתי אלא גם את דמותם של סיקורי החדשות, ובכך הם תואמים את תאוריית ה"Event-driven News". נראה אפוא שאירועים שונים משפיעים על סדר

1 קיימת ספרות רבה בעניין זה. ראו למשל, Liebes, 1997; Wolfsfeld, 1997; Cohen, Adoni and Bantz, 1990.

היום התקשורת והציבורי. בכוחה של התקשורת לפעול במקצועיות בלתי תלויה או להיות נתונה להשפעות שונות (שם).

מחקרים רבים דנים במיפוי הגורמים המשפיעים על סיקור החדשות. גלטונג ורוג' התחילו בכך בראשית שנות השישים (Galtung & Ruge 1965) ואחרים המשיכו (Nossek 2004; Carruthers 2000). מחקרים אלה תרמו להבנת הגורמים המשפיעים על סיקור החדשות. יש ביניהם גורמים "אובייקטיביים" או חיצוניים, הקשורים למסוקר או לקהל צרכני התקשורת, ויש גורמים "סובייקטיביים" פנימיים, הקשורים בעיקר לסדר היום של אמצעי התקשורת עצמו (Harcup & O'neill 2001). גורמים אלה נוגעים לתפקידם של העיתונאי ושל העורך כ"שומרי סף", האחראים לא רק לתהליך בִּרְת החדשות והיקפן אלא גם לאופי הסיקור, שהוא רכיב חשוב ביותר בבניית המציאות החברתית. התהליך כולו מורכב; מתערבים בו שיקולים רבים ומגוונים הנוגעים לכללים ולדרכי הפעולה המקצועיות השגרתיות וכן לסדר העדיפויות של ארגון התקשורת עצמו. הוא כפוף לשיקולים כלכליים ואידאולוגיים ולשיקולי פופולריות בהיותו חלק מהחברה שעמה יש לו קשרי גומלין. מעורבים בתהליך גם אינטרסים, רגשות וערכים אישיים (לאומיים-מפלגתיים ואחרים) של העוסקים במלאכת סיקור החדשות, החל בעיתונאי מן השורה הכותב את החדשות וכלה בעורך ובאחראים על המוסד התקשורתי, כפי שכבר הוכח בכמה מחקרים במקומות שונים בעולם (Shamir 1988; Wei, Weaver & Johnson 1996; Grundmann, Smith & Wright 2000; Nossek 2000). החוקרים השונים התבססו על מקרי מבחן במקומות שונים בעולם והגיעו למסקנה דומה, שעל פיה תפיסתם של העיתונאים עצמם את מקצועם אינה מוחלטת אלא היא תלוית-הֶקְשֶׁר תרבותי, פוליטי, ביטחוני, חברתי, דתי וכדומה והיא מעוצבת על ידי הקשר זה. משמעות הדבר היא שבמקרים רבים הערכים העיתונאיים המקצועיים אינם מכתיבים את אופי הסיקור העיתונאי, ובייחוד כשמדובר בסיקור אירועים הקשורים למורל לאומי, לאחריות חברתית או לאינטרסים קולקטיביים, שלא עשויים לעלות בקנה אחד עם שיקולים מקצועיים, ובייחוד במצבי מלחמה, סכסוך ומתח. הדבר מתבטא לא רק באופי הסיקור עצמו, אלא גם בחוליות השונות הקודמות לסיקור, כמו ההחלטות הקובעות את מושא הסיקור, את היקף הסיקור ואת האמצעים שיוקצו לכך. חשוב לא פחות – מקורות הסיקור משפיעים גם הם על תהליך סיקור החדשות כולו, ובעיקר במצב מלחמה או של סכסוך, כפי שעולה ממחקרה של קבוצת החוקרים של אוניברסיטת גלזגו (Glasgow University Media Group 1995). סכסוכים למשל מסוקרים בדרך שונה על ידי מוסדות תקשורת שונים ברחבי העולם. באופן שבו סוקרה מלחמת המפרץ בעיתונים של ארבע מדינות נמצאו דגשים שונים מאחר שכל עיתון התייחס למלחמה מנקודת מבט שונה (Kaid, Harville, Ballotti & Wrzyniak 1993). הסיקור השונה של אירועים כאלה נעוץ בעיקר ברקע התרבותי השונה של הכותבים.

חוקרים רבים ניסו להגדיר קריטריונים כדי לבדוק את מידת החפיפה בין הערכים והשיקולים המקצועיים של העיתונאים לבין השיקולים האישיים או האינטרסים

הלאומיים-השלטוניים או הקולקטיביים שהם מערבים או מחויבים לערב בסיקור החדשות, ובייחוד בזמני סכסוך ומשבר. אחד הניסיונות המוצלחים לכך הוא מחקרם של רועה וכהן (Roeh & Cohen 1992), שבו הוצג רצף שבשני קצותיו שני אבות-טיפוס של אופני סיקור: "סיקור פתוח" ו"סיקור סגור". נקבעה סדרה של קריטריונים המתבססים בעיקר על שלושה רכיבים באופי הסיקור: איזון, ניטרליות ועובדתיות. נראה כי עיתונאים הרוצים לשמור על זהותם הלאומית נוקטים סיקור עיתונאי "סגור" בדוחם על ה"אחר", כדי שיוכלו להמשיך לתקשר עם קהליהם, ומכאן שהם מסקרים את ה"אחר" מנקודת המבט של החברה שאליה הם שייכים (Cohen, Levy, Roeh & Gurevitch 1995). הם מנסים להפנים נוסחה אשר תווסת את ה"דינסונס הקוגניטיבי" שנוצר אצלם עקב הניגוד בין הערכים העיתונאיים המקצועיים לבין ההקשר התרבותי-הפוליטי שבו הם פועלים. לעתים עליהם ליישב בין ערכיהם כעיתונאים לבין האינטרסים הלאומיים של הקולקטיב שהם משתייכים אליו, או בין שיקולים כלכליים הקשורים לצד המממן את העיתון. במהלך הזמן הם מאמצים מעין "שגרה" של סיקור תקשורתית כל אימת שהם מסקרים בנסיבות דומות. כך הופך הסיקור של ה"אחר" שעמו מתקיים העימות להיות שבלוני, והוא חותר להבניית מציאות ותמונת מצב מסוימות שתתאמנה לאינטרסים של כל הגורמים המעורבים בתהליך.

לעומת זאת, סיקור עיתונאי פתוח נעשה על פי הנורמות והכללים העיתונאיים המקצועיים, והעיתונאי אינו נוקט עמדה כלפי מושא הסיקור אלא מנסה לדווח על העובדות בניטרליות, באיזון ובדיוק מתוך מאמץ מרבי להציג בלא פרשנות ובלא מעורבות. הדבר משתקף בכל אחד מהשלבים והתהליכים השונים של עבודת העיתונאי, החל בבחירת מקורות המידע והעדפותיו של העיתונאי בשטח וכלה בניסוח המילולי של הכתבה עצמה. נכללים בכך גם השיקולים השונים המנחים את העורך, לרבות שיקולים כלכליים או שיקולים מפלגתיים-אידאולוגיים צרים, מצד אחד, לעומת שיקולים של אינטרסים ושל מניעים לאומיים קולקטיביים רחבים, מצד אחר. על בסיס זה, וכפי שהוכח במחקרים רבים, ניתן לצפות שהדימוי של ה"אחר" בזמנים של מתח ואיבה יהיה מוקצן ושליילי יותר לעומת דימויו בעתות שלום ורגיעה (Lawrence 2000; Liebes 1997; Rinnawi 2003; Wolfsfeld 1997).

כפי שיראו הממצאים להלן, המציאות הישראלית מאפשרת לנו לבחון את האמור לעיל לאור מערכת היחסים רבת העימותים בין ישראל לפלסטינים ולאור המתח בין שני העמים, ובייחוד בין אזרחי המדינה הערבים והיהודים, המוצגים בסיקור ה"אחר" באמצעי התקשורת השונים. העמדות המוקדמות של העיתונאי משפיעות עליו בדרך כלל בסקרו את הצד שכנגד, ובייחוד בזמן מתח ומלחמה, והדבר גורע ממקצועיותו כעיתונאי (Liebes 1997; Wolfsfeld 1997). נוסף על כך, השיקולים של האחראים על מוסד התקשורת ממלאים תפקיד חשוב בעניין הסיקור של ה"אחר", כיוון שהם מושפעים מאינטרסים כלכליים, פוליטיים, מפלגתיים ואחרים (Rinnawi 2007).

2.2 דימוי היהודי בתקשורת הערבית

למרות חשיבותו של העניין, לא נערך עד כה כל מחקר רציני על דימוי היהודים באמצעי התקשורת הערבית בכלל ובתקשורת הערבית בישראל בפרט. רוב הפרסומים בעניין זה הם פרי יוזמות של ארגונים העוקבים אחר פרסומים העוסקים ביהודים ובישראל באמצעי התקשורת בעולם הערבי. החלוץ שבהם הוא קש"ב, הזרוע התקשורתית של צה"ל, שתפקידה לעקוב אחר המתפרסם באמצעי התקשורת בעולם הערבי, ובייחוד אחר פרסומים הנוגעים למדינת ישראל. פרסומים אחרים מופיעים באתר של MEMRI (The Middle East Media Research Institute), המכון לחקר תקשורת המזרח התיכון, העוקב אחר הדיווחים בתקשורת הערבית. אתר זה מלקט כתבות שונות המתפרסמות בעיתונים המובילים בעולם הערבי בתחומים שונים, ובייחוד באלה הדנים בישראל וביהודים, ומתרגם אותן לכמה שפות, לרבות עברית. לעתים יש בתרגום ניסיון להעניק פרשנות לתוכן הכתבה, והדבר ניכר בהקדמה שמקדים האתר לכתבות.³ ארגון אחר העוסק בעניין זה הוא המרכז למורשת המודיעין (מל"מ), באמצעות "מרכז המידע למודיעין ולטרור", המפרסם מדי פעם בפעם ברשת האינטרנט כתבות על יחסה של התקשורת בעולם הערבי ליהודים ולמדינת ישראל, תוך מתן פרשנויות משלו לתוכן התקשורת המוצג. לסיכום אפשר לקבוע שעד כה לא פורסם שום מחקר אקדמי שהתמקד בחקר הדימוי של היהודים ושל מדינת ישראל בתקשורת הערבית בכלל ובתקשורת הערבית במדינת ישראל בפרט.

2.3 מאפיינים כלליים של העיתונות הערבית

- א. אף שהצלחתה מוטלת בספק, העיתונות הערבית משתדלת לשקף את התרבות של החברה הערבית ואת הלכי הרוח שלה כדי לרכוש את אמון האוכלוסייה. עם זאת, יש לזכור שהיא פועלת במסגרת מדינת ישראל וחוקיה ובצל הצנזורה הצבאית, שהרי העיתונות הערבית לא נכללה בהסכם ועדת העורכים עם הצנזורה (אלגזי 1995). לכן חייבת העיתונות הערבית לתמרן בין שני העולמות.
- ב. העיתונות הערבית ברובם הם בעלי אופי של מקומונים ולא של עיתונים ארציים, והם סובלים מתפוצה דלה ומקשיים כלכליים החושפים אותם ללחצים חיצוניים (שדמי 1986). ניכרת נסיגה ממשית במספר העיתונים המפלגתיים ובמעמדם. העיתונים הערביים המסחריים לעומת זאת מחזיקים מעמד כיוון שהם יוצאים לאור על ידי משרדי פרסום השייכים לבעליהם.
- ג. העיתונות הערבית אמורה למלא תפקיד חשוב בעיצוב דעת הקהל בחברה הערבית, ובייחוד נוכח היעדרם של אמצעי תקשורת אלקטרוניים אחרים (למעט שתי תחנות רדיו).

3 ראו למשל את הכתבה שהתפרסמה באתר שלהם ביום 24 במאי 2005.

ד. הדרישה לתקשורת מקומית ערבית הולכת וגדלה עם הזמן, ובייחוד נכון הדבר בנוגע לתקשורת הכתובה. הגידול במספר אמצעי התקשורת במגזר הערבי הוא אחד הסימנים המובהקים לכך.

לסיכום ניתן לאפיין את העיתונות הערבית בישראל ברמה מקצועית נמוכה יחסית בשל מגבלות כלכליות ובשל מחסור בעובדים מקצועיים. עיתונות זו עסוקה בעיקר בעצמה, ולכל היותר היא מנסה לספק, בהיעדר אמצעי תקשורת מקומיים אחרים, צורך תקשורתי בסיסי של האוכלוסייה הערבית לרכילות מקומית. העיתונות הערבית אינה ממלאת תפקיד חדשותי והיא מבוססת ברובה הגדול על שבועונים. הידיעות המפורסמות בה עוסקות אפוא בעיקרן באירועים מקומיים ושוליים ובמעט ידיעות פוליטיות ואחרות, הנלקחות מסוכנויות הידיעות, בעיקר מן הישראליות שבהן ולעתים גם מן הזרות, בהיעדר כתבים מקצועיים בשטח.

2.4 דפוסי הצריכה של אמצעי התקשורת השונים באוכלוסייה הערבית

בעניין זה לא נערכו מחקרים מלבד כמה סקרים, שרובם נעשו לצרכים מסחריים של משרדי הפרסום השונים במטרה להרחיב את תפוצת אמצעי התקשורת, ולכן ספק אם אפשר להישען עליהם במחקר מדעי.

לאחרונה (2005) פרסם מרכז אעלאם מחקר בנושא זה, שהתבסס על סקר מקיף שכלל 600 מרואיינים בקירוב.⁴ נמצא ש-82% בקירוב מן הנשאלים בקרב האוכלוסייה הערבית בישראל צופים בטלוויזיה מדי יום ביומו. עוד נמצא כי 80% מן הציבור הערבי נחשפים לעיתונות הערבית, ו-45% מתוכם דיווחו שהם קוראים בקביעות עיתון מסחרי אחד ויותר (להבדיל מעיתון מפלגתי) בסוף השבוע. התפלגות העיתונים השונים מראה כי העיתון "כל אל-ערב" נמצא במקום הראשון מבחינת גודל קהלו (29.5%), אחריו העיתון "א-סינארה" (26.1%), העיתון "אל-אתיחאד" (15.8%) "פנוראמה" (13.5%) ולבסוף העיתון "סאוט אל-ח'ק ואל-חורייה", הזוכה ל-4.6% מן הקוראים. הנתון המעניין במיוחד לצורך המחקר שלנו קשור למידת שביעות הרצון בקרב ציבור הקוראים הערבי מהתפקיד שממלאת העיתונות הערבית בביטוי הצרכים, רחשי הלב והאינטרסים שלו. מחצית הנשאלים הביעו שביעות רצון מתפקוד העיתונות בתחום זה ומחציתם הביעו אי-שביעות רצון. אשר להבדל בין העיתונות המסחרית לעיתונות המפלגתית, התברר כי אף שמספר קוראי העיתונות המסחרית גדול יותר, אמינותה נמוכה מזו של העיתונות המפלגתית גם בעיני הציבור שאינו קורא עיתונות מפלגתית. עוד נמצא שהזמן המוקדש לקריאת עיתון מפלגתי גדול הרבה יותר מזה המוקדש לעיתון מסחרי, והפער ביניהם מגיע ל-150% ואפילו ל-250%. כמו כן מתברר שמחצית הנשאלים היו שבעי רצון מהסיקור התקשורתי

4 אעלאם 2005, סקר צריכה תקשורתית בקרב הציבור הערבי בישראל, נצרת 2005.

של הנושאים השונים בעיתונות הערבית בנוגע להיבטים אלה: מתן ביטוי למגוון רב של דעות, טיפוח הרגשת השייכות והגנה על זכויות הערבים. עם זאת, הובעה עמדה ברורה בקרב המרוואיינים שהעיתונות הערבית אינה מייצגת את ההשקפות ואת הדעות של הממסד במדינה. הסקר גם הראה ש-17.4% מהמרוואיינים קוראים בכל יום עיתון עברי.⁵

אשר לתקשורת האלקטרונית, ערוץ "אל-ג'זירה", כצפוי, עומד במקום הראשון, ובייחוד בתחום החדשות בכלל ובכל הנוגע לחדשות הקשורות בסכסוך הערבי-היהודי בפרט. בה בעת, בכל הקשור לנושאים היום-יומיים כמו חינוך, בריאות וכלכלה, הערבים צופים יותר בערוצים הישראליים ובייחוד בערוץ 2 (11%). צריכת תקשורת הרדיו דומה לצריכת הטלוויזיה: קול ישראל בערבית זוכה להאזנה של 24.7% מן הנשאלים, רדיו "אל-שמס" ל-18.8% ורשת ב' ל-17%. אחוז המאזינים ל"קול ישראל" גדול בקרב המשכילים פחות, ואחוז המאזינים לרדיו "אל-שמס" גדול בקרב הלא-משכילים. בעניין השימוש באינטרנט, 27.9% מהמרוואיינים גולשים ברשת, רובם לצורכי עבודה, לימודים ובידור, ורובם עושים זאת בכל יום.

נתון חשוב מאוד הוא שביעות הרצון הנמוכה המסתמנת בקרב הציבור הערבי בנוגע לאמצעי התקשורת בשפה העברית: 58.4% מהנשאלים אמרו כי אמצעי תקשורת אלה אינם מייצגים אותם, ועל פי 64% הם מייצגים את המדינה ואת הממסד היהודי. יתר על כן, 49% הביעו מורת רוח מסיקורם של אמצעי התקשורת העבריים את החברה הערבית וטענו לחוסר אובייקטיביות מצדם. רק 16.7% טענו שהסיקור אובייקטיבי גם בהיעדר כתבים ערבים המככבים בתקשורת העברית.

2.5 מערכת היחסים של העיתונות הערבית בישראל עם הממסד

מערכת היחסים שהתפתחה בין הממסד לבין העיתונות הערבית מורכבת ודינמית. יחסו של הממסד אל העיתונות הערבית דומה, מצד אחד, ליחס הכללי שלו לאוכלוסייה הערבית בישראל המתאפיין בעיקר בחשדנות (לוסטק 1980, בשארה 1993; רינאוי 2003). האוכלוסייה הערבית נתפסת כאיום־בכוח על המדינה בהיותה מעין "גיס חמישי" בגלל השתייכותה לעם שהוא אויב המדינה. יתרה מזאת, בגלל תפיסה זו הממסד מגלה כלפי ערביי ישראל יחס מתמשך של הזנחה ושל קיפוח בתחום האזרחי (Haider 1991); רינאוי 1995; לוסטק 1980; ואחרים). היחס הפורמלי של הממסד לעיתונות הערבית מתבטא בנקיטת עמדה נוקשה מאוד כלפיה ברוח החוקים והתקנות המחמירים הנוגעים לחופש הביטוי, המבוססים על התקנות של הממשל העות'מאני ושל הממשל המנדטורי והמנוסחים בעיקר בתקנות לשעת החירום (1945) ובפקודת העיתונות מ-1933 (נוסק ורינאוי 2003). לעומת זאת, חוקים ותקנות אלה כמעט אינם ננקטים כלפי העיתונות העברית בעקבות הסכם ועדת העורכים עם הצנזורה משנת 1956, שלפיו עורכי העיתונים זוכים לחופש פעולה כמעט מוחלט בהסתמך על אחריותם שלא לפרסם דבר העלול על

5 על פי סקר זה העיתון הפופולרי הוא "ידיעות אחרונות", והעיתון האמין הוא "הארץ".

פי הצנזורה לפגוע בביטחון המדינה (Benvenisti 1983). כללים ותקנות אלה מוחלים בקפידה על העיתונות הערבית בישראל כיוון שאין היא נכללת בהסכם ועדת העורכים (נוסק ורינאווי 2003). הדבר בא לידי ביטוי בהתערבות השלטונות והצנזורה בעיתונות הערבית, לרבות סגירת עיתון לתקופת זמן מוגבלת (אלגזי 1995) ואף סגירתו לצמיתות, כמו במקרה של העיתון "אל-ארד", שנסגר בהוראת משרד הפנים בשנת 1969 בעילה שהוא חותר תחת המשטר של המדינה. גם העיתון "אל-ג'מ'היר", ביטאונה של תנועת בני הכפר, נסגר ב-1976 על רקע זה בצו של שר הפנים הממונה על התחום הזה. לעתים נסגרים עיתונים לתקופות שונות בהוראת שר הפנים או בצו בית משפט, כמו העיתון "אל-אתיחאד" או העיתון "סאוט אל-חק ואל-חורייה" של התנועה האסלאמית (הפעם האחרונה הייתה בפברואר 2002). התערבות הצנזורה באה לידי ביטוי במחיקת משפטים או מילים או בפסילת מאמרים שלמים בעילה שפרסומם עלול לפגוע בביטחון המדינה (גינור וישובי 1990). עם זאת, בחלוף הזמן הלכה ודעכה המעורבות הישירה של הממסד ושל הצנזורה בעיתונות הערבית, שלא כבשנים הראשונות לאחר קום המדינה ועד שנות השמונים של המאה העשרים. התרופפות ההקפדה נעוצה בשני גורמים: (1) הממסד אינו חושש כבעבר שמא הפרסום בעיתונות הערבית יסב נזק של ממש למדינה, ובייחוד נוכח ריבוי אמצעי התקשורת החיצוניים והפנימיים שהערבים חשופים אליהם, וגם בגלל נגישותם של הערבים לעיתונות ולתקשורת בעברית ככל שגוברת שליטתם בשפה זו; (2) עורכי העיתונות הערבית מגלים מודעות ורגישות לבעיה ומשתדלים, לאור לקחי העבר, שלא לקומם עליהם את השלטונות ואת הצנזורה.

נוסף על מעורבותו הישירה בעיתונות הערבית נוקט הממסד דרכי התערבות עקיפות. המרכזית שבהן היא באמצעות לשכת הפרסום הממשלתית (לפ"מ), המשתמשת בשוט הכספים שלה כדי "לאלף" את העיתונות הערבית ואת הממונים עליה. על פי החוק חייבת לפ"מ לפרסם בעיתונות הערבית את המודעות של משרדי הממשלה תמורת תשלום, דבר העשוי לשמש מקור פרנסה מרכזי לעיתון ערבי ממוצע. לפ"מ מחלקת את פרסום המודעות מדי שבוע בשבוע על פי אמות המידה שלה, והתוצאה היא שעיתונים מסוימים שתפוצתם קטנה יותר מקבלים מודעות רבות יותר משמקבלים עיתונים אחרים שתפוצתם גדולה, ואין הסבר ברור לכך. הדבר מעורר חשד שהקצאת המודעות נעשית על פי שיקולים זרים, כמו "מידת שביעות רצונו של יועץ ראש הממשלה מהעיתון ומבעליו", כפי שטענו כמה עורכי עיתונים מרכזיים במגזר הערבי. ידועה גם שיטת ההלשנה: כמה עורכי עיתונים מדווחים למשרד יועץ ראש הממשלה על עורכי עיתונים אחרים המשמיצים את ראש הממשלה או דמויות אחרות (רינאווי, בדפוס). לסיכום נראה שעורכי העיתונים הערביים אימצו מעין צנזורה עצמית כדי לשרוד.

2.6 העיתונים שנבדקו

2.6.1 "סאוט אל-חק ואל-חורייה"

עיתון זה יצא לאור לראשונה בשנת 1988 והוא נחשב לביטאון של הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית בראשותו של השייח' ראאד סלאח. סלאח נחשב בעיני הממסד לאיש הפלג הקיצוני ביותר מכל פלגי התנועה האסלאמית, משום שמבחינה פוליטית הוא דבק בדעות נוקשות נגד מוסדות המדינה והצהיר תמיד על עמדות פרו-פלסטיניות, פן-ערביות ואסלאמיות. בין היתר שיתף סלאח פעולה עם הארגונים הפלסטיניים לשם עזרה לנזקקים באוכלוסייה הפלסטינית. הפלג בראשותו אינו מתמודד בבחירות לכנסת מתוך עיקרון, שהרי אין הוא מאמין במוסד הזה. במישור החברתי נחשב פלג זה למקפיד על עקרונות הדת ועל הפצתם בקרב בני החברה הערבית, הן על ידי הטפות וחוגי לימוד והן באמצעות מערכת החינוך, הסעד והרווחה שהקים בכפרים הערביים. מערכת זו מספקת לאוכלוסייה צרכים בסיסיים אשר אינם מסופקים על ידי המדינה ומוסדותיה. העיתון "סאוט אל-חק ואל-חורייה" (להלן "סאוט אל-חק") מופץ ביום שישי, והוא משקף נאמנה את עמדותיו של הפלג הזה. הדבר בא לידי ביטוי לא רק בכתבות המערכת וברשימות בעלי הטורים בעיתון, אלא גם באופי סיקורם של העניינים השונים. המדיניות הכללית של עיתון זה היא להתרחק ככל האפשר מעיתונות "צהובה". נעדרים ממנו סיפורים על אלימות במשפחה כמו אונס או פרשות דרמטיות אחרות. בה בעת העיתון אינו חוסך בביקורת על הממסד, מצד אחד, ועל כל סוכנויות המודרניזציה והחילון בחברה הערבית, מצד אחר. העיתון יוצא לאור באום אל-פחם, המעוז המרכזי של התנועה האסלאמית, והוא טוען לתפוצה של עשרים אלף עותקים בקירוב. כל עותק מחזיק בדרך כלל שלושים עמודים בפורמט של טבלואיד.

2.6.2 "אל-אתיחאד"

עיתון זה יצא לאור לראשונה ב-1944 כביטאון של המפלגה הקומוניסטית הפלסטינית. הוא נסגר בתקופת מלחמת 1948 ומיד לאחר מכן חידש את פעילותו כביטאון המפלגה הקומוניסטית הישראלית. העיתון שיקף את הקו הפוליטי-המדיני של המפלגה הקומוניסטית הישראלית (שרוב חבריה היו ערבים), ונוסף על כך קיבל על עצמו את תפקיד הסנגור של המיעוט הערבי מול המדיניות של הממשלה בהנהגת מפא"י. "אל-אתיחאד" ניסה בעצם להציג את מדיניות הקיפוח ואי-השוויון שנקטה הממשלה כלפי המיעוט הערבי ואת ניסיונותיה של המפלגה הקומוניסטית לפעול נגד מדיניות זו במסגרת הכנסת ובמסגרות ציבוריות אחרות. דבר זה מסביר את הלגיטימיות שלו כעיתון ישראלי הזוכה לתמיכתה של מפלגה המיוצגת בכנסת. השיח שלו ותכניו ביטאו את הצד של "הערבי בישראל" בקרב המיעוט הפלסטיני בישראל, צד שאינו מערער על קיום המדינה. צד זה מקבל את מצבו ואת מעמדו האזרחי החדש כמיעוט במדינת ישראל כעובדה קיימת שאי אפשר לערער עליה, ובמקביל תוקף את המדיניות שנוקטים שלטונות

המדינה כלפי מיעוט זה ואת יחסם המפלה כלפיו. יתר על כן, הוא דורש השתלבות ושוויון מלא של מיעוט זה במסגרות המדינה בדומה ליהודים אזרחי המדינה.

"אל-אתיחאד" היה העיתון היחיד בשפה הערבית שיצא לאור בישראל ותקף בעקיבות את הממשלה ואת מדיניותה בכל העניינים הקשורים להפליית המיעוט הערבי בישראל ולהפקעת זכויותיו ואדמותיו, וגם את מדיניות הממשלה בכל הקשור לפלסטינים ולסכסוך הערבי-הישראלי. עצם הישרדותו אינה מלמדת שהשלטונות התייחסו אליו בעין יפה; נהפוך הוא – העיתון סבל קשות, ובייחוד מצד הצנזורה הצבאית וזרועות הביטחון, וכמה פעמים הוצא נגדו צו סגירה. הממסד אף הסית נגדו מעל כל במה והתייחס לקוראיו כאל מי שאינם נאמנים למדינה, דבר שהגביל את תפוצתו בקרב ציבור הקוראים הערבי בישראל.

לאחר מלחמת 1967, עם סיום הממשל הצבאי ופתיחת הגבולות עם השטחים, הלכה וגברה תחושת הביטחון העצמי בקרב בני הדור השני של המיעוט הערבי, דור שהוא משכיל יותר ומעורה בחברה הישראלית. הזרם הלאומי-הפלסטיני התחזק והמפלגה הקומוניסטית פתחה בפניו את שעריה. היא ייחסה חשיבות להתחזקות במישור המוניציפלי, הדגישה את הפן הלאומי (הערבי-הישראלי) והצניעה את הפן הקומוניסטי שלה, אשר הרחיק ממנה את החברה הערבית המסורתית. בה בעת הגדילה את השקעתה בעיתון והפכה אותו מעיתון שבועי לעיתון המופיע פעמיים בשבוע ולאחר מכן לעיתון יומי. כמו כן היא פתחה מעט את שערי העיתון לדעות אחרות אך הקרובות למפלגה, ובסוף שנות השבעים עלתה תפוצתו לארבעים אלף עותקים ביום בקירוב. כיום סובל העיתון מקשיים כלכליים ותפוצתו ירדה לכמה אלפי עותקים ביום. עם זאת הוא ממשיך את נימתו הביקורתית על מדיניות הממשלה בכל הקשור לאוכלוסייה הערבית ועדיין נוקט עמדה פרו-פלסטינית, גם אם אנטי-לאומנית ואוניברסלית יותר, ובייחוד כלפי היהודים וכלפי השותפות היהודית-הערבית שבה הוא דוגל. הדבר עשוי להשתקף בממצאי המחקר בכל הנוגע לסיקור העיתון את היהודים ואת מוסדות המדינה בהשוואה לעיתונים אחרים, ובייחוד בהשוואה ל"סאוט אל-ח'ק".

2.6.3 "א-סינארה"

עיתון זה יצא לאור לראשונה בסוף 1984, והוא נחשב לעיתון המסחרי הראשון והחלוץ שהחזיק מעמד עד כה. "א-סינארה" הוא אחד העיתונים הגדולים והמרכזיים היוצאים כיום לאור בחברה הערבית בישראל. המוציא לאור הוא משרד פרסום בנצרת בשם "פרסום נצרת", בבעלותה של משפחת משעור, והם הבעלים והעורכים בפועל. לדברי בעליו העיתון מופץ בעשרים אלף עותקים בכל שבוע והוא יוצא לאור פעמיים בשבוע, ביום שלישי וביום שישי. העיתון מחזיק 70 עמודים בקירוב, הפרסומות בו מרובות וצורתו כצורת טבלואיד.

2.6.4 "כל אל-ערב"

"כל אל-ערב" יצא לאור לראשונה בשנת 1987 בנצרת מטעם משרד פרסום בשם "אל-בוסטאני", בבעלות משותפת של איש עסקים ערבי בשם מוסא חסאדייה וחברת הפרסום "אריאל". רשמית מנהלת את העיתון מערכת שחבריה אינם בני משפחת הבעלים. שבועון זה נחשב גם הוא לאחד משני העיתונים הערביים המובילים, ולדברי בעליו תפוצתו עומדת על עשרים אלף עותקים. העיתון מכיל שישים עמודים בקירוב בפורמט של טבלואיד, והפרסומות תופסות חלק ניכר מדפיו.

שני העיתונים, "א-סינארה" ו"כל אל-ערב", כוללים מוספים שונים, מספורט ועד חברה ותרבות, אמנות ויופי. עיתונים מסחריים אלה נשענים כלכלית על הכנסות מפרסומות, ועיקר המפרסמים בהם משתייכים למגזר היהודי ומעוניינים לשווק את תוצרתם במגזר הערבי. מפרסמים נוספים הם משרדי הממשלה השונים באמצעות לפ"מ והרשויות המקומיות. מקור ההכנסה המרכזי של עיתונים אלה הוא אפוא המגזר היהודי, הן העסקי והן הממשלתי. הדבר עשוי ללמד על מערכת היחסים של העיתונים ושל האחראים עליהם עם השלטונות ועם ראשי הכלכלה של המגזר היהודי. יש להניח שליחסים אלה יהיה ביטוי בדרך הדיווח של העיתונים על המגזר היהודי ועל פעילות משרדי הממשלה והממסד.

שני העיתונים אינם נחשבים לעיתוני חדשות כיוון שהם שבועונים. עיקר תוכנם הוא אפוא סיקור של אירועים חברתיים ופוליטיים שהתרחשו במשך השבוע שחלף במגזר הערבי, או של אירועים במדינה שיש להם השפעה על המגזר הערבי, דהיינו פעילות הממשלה ומוסדותיה במגזר הערבי, אם לטובת מגזר זה ואם לרעתו. מבחינת תוכנם גובלים שני העיתונים בעיתונות "צהובה" והם נוטים להבליט סיפורים סנסציוניים שאירעו במגזר הערבי, כמו מעשי אלימות ובעיות משפחתיות וחברתיות אחרות. שני העיתונים אינם נחשבים למקור מידע של האזרח הערבי הממוצע בכל הקשור לזירה המקומית, אלא הם מספקים את הסקרנות הרכילותית שלו.

במגזר הערבי ניכר מחסור בעיתונות הכוללת כתבות אקדמיות ברמה תרבותית גבוהה או תחקירים מעניינים הרלוונטיים לחיי האוכלוסייה, כמקובל בעולם המערבי ובמגזר היהודי. הרמה המקצועית של רוב העובדים בעיתונים אלה נמוכה מאוד, וכמעט אין בהם כתבי שטח או כתבים המתמחים בנושאים מסוימים. מבנה המערכת הייררכי, והעורך או בעל העיתון הוא המחליט הבלעדי מה יתפרסם ובעיקר מה לא יתפרסם. האינטרסים הכלכליים ממלאים תפקיד חשוב בהחלטה זו, לעתים על חשבון המקצועיות והיושר העיתונאיים. יתר על כן, עיתונים אלה מחויבים לציבור הערבי והם נוקטים זהירות בסיקור אירועים שאינם תואמים את הלכי הרוח ברחוב הערבי, הן מבחינה דתית-חברתית והן מבחינה פוליטית, ובעיקר בזמני משבר או הרעה ביחסים עם המדינה ומוסדותיה, או בתקופות מתח עם הפלסטינים מעבר לקו הירוק כגון תקופת האינתיפאדה. המסקנה היא שהעיתונים הללו מקפידים לשמר את רמת האמון שרווחש להם הציבור הערבי בכל הקשור למערכת היחסים

עם המדינה ועם מוסדותיה ולפתרון הבעיה הפלסטינית. הם מנסים לתמרן בין שמירה על תדמית טובה וקונפורמית בעיני הציבור הערבי מצד אחד, ומצד אחר הם מנסים שלא לקומם עליהם את הממסד ואת המגזר היהודי, שמא ייסגר ברז המשאבים שבלעדיהם אין הם יכולים להתקיים.

3

שאלת המחקר

מדינת ישראל נמצאת במתח ובסכסוך מתמידים עם הסביבה הערבית-האסלאמית שמסביבה ועם הפלסטינים, ועוצמתו של המתח משתנה כל העת לנוכח ההתרחשויות. הדבר משפיע על האוכלוסייה הערבית במדינה ועל מערכת היחסים שלה עם המדינה ועם האוכלוסייה היהודית. הערבים אזרחי ישראל מצויים במבחן מתמיד בין היותם חלק מהעם הפלסטיני והאומה הערבית, מצד אחד, לבין היותם חלק אינטגרלי ממדינת ישראל, מצד אחר. בקרב האוכלוסייה הערבית בישראל שוררת תחושה מתמדת של חוסר שוויון ושל הפליה מצד המדינה, מצד מוסדותיה ומצד הרוב היהודי, ותחושה זו מגבירה את המתח בין שני המגזרים ואת האנטגוניזם של הערבים כלפי הממסד (רינאוי 2003; מנסור ובינזמן 1993; בשארה 1993; רייטר וראובן 1992). עם זאת המיעוט הזה תלוי ברוב היהודי ובמנגנון המדינה, ובייחוד מבחינה כלכלית (רינאוי 2003; Haider 1991; ואחרים).

נוכח מצב זה בא מחקר זה לבדוק כיצד מסקרת התקשורת הערבית את המגזר היהודי ואת מוסדות המדינה בתחנות שונות של הסכסוך הערבי-היהודי ובהתחשב בעובדה שהאוכלוסייה הערבית היא חלק מהמדינה. ברקע עומדות שאלות מחקר עקרוניות הקשורות לתפקוד מערכות התקשורת בתקופות שונות בעת סיקורן את ה"אחר" במערכת יחסים רבת עימותים. אם כן, השאלה המרכזית שתוצג במחקר זה היא מה מנחה את העיתונאי המסקר את ה"אחר" – האם השתייכותו הלאומית-האתנית-הדתית, התנאים הפוליטיים-הביטחוניים (עימות לעומת רגיעה) ואינטרסים כלכליים ואחרים של מוסד התקשורת, או שמא השיקולים המקצועיים? במילים אחרות, האם השתייכותם הלאומית-האתנית של העיתונאים קודמת להשתייכותם המקצועית, דהיינו עולה על מחויבותם לנורמות המקצועיות, ובייחוד בתקופות משבר, והאם היא משפיעה על הדרך שבה הם מסקרים את הצד שכנגד בסכסוך. בעקבות שאלה זו עולה השאלה הישנה-החדשה: האם בכוחו של הסיקור העיתונאי בזמן מתח וסכסוך להשפיע על יישוב הסכסוך או לגרום להחרפתו?

משאלת המחקר המרכזית נגזרות שלוש שאלות מחקר ספציפיות: (1) באיזו מידה העיתון הערבי הישראלי רואה את המגזר היהודי ואת מוסדות המדינה כאויבים? (2) במה היו ארבעת העיתונים דומים ובמה נבדלו בסקרים את המגזר היהודי ואת מוסדות המדינה? (3) האם הסיקור בעיתונים הללו היה שונה בתקופות השונות? אם כן, במה?

4

השערת המחקר

אנו משערים שיש הבדל בסיקורים של שני סוגי העיתונים שנבדקו, המפלגתי והמסחרי, וכן שיש הבדל בין התקופות השונות, ובייחוד בין תקופות הגאות במתח לבין תקופות הרגיעה. אנו משערים שיש הבדל ברור בנפח הסיקור ובאופיו בין העיתונות המסחרית לבין העיתונות המפלגתית, וכמו כן שנפח הסיקור של המגזר היהודי והנימה השלילית כלפיו בעיתונות המפלגתית יהיו גדולים יותר מבעיתונות המסחרית. השערה נוספת היא שקיים הבדל ברור בנפח הסיקור ובאופיו בעיתונות הערבית המסקרת את המגזר היהודי ואת מוסדות המדינה בתקופות מתח לעומת תקופות רגיעה: בתקופות מתח נפח הסיקור גדול, ביקורתי ושלילי יותר מבתקופות רגיעה.

השערות המחקר הספציפיות:

- א. בכל העיתונים תימצא נטייה להסתמך על מקורות ערביים ולאפיין את הרוב היהודי ואת מוסדות המדינה כאנטי-ערביים. נטייה זו תהיה בולטת בעיתונות המפלגתית יותר מבעיתונות המסחרית, והיא גם תבלוט יותר בתקופות של מתח גואה.
- ב. בשני העיתונים המפלגתיים תימצא נטייה להבליט עמדות לאומיות אנטי-ממסדיות (שאינן עולות בקנה אחד עם שיקולים מקצועיים) ואילו העיתונים המסחריים יטו להסתיר את הדבר, כלומר הנטייה בעיתונים המפלגתיים תהיה לכיוון סיקור סגור בעוד שהנימה בעיתונות המסחרית תהיה בכיוון של סיקור פתוח.
- ג. בתקופות המתח תהיה נימת הסיקור בארבעת העיתונים אנטיגוניסטית יותר כלפי המדינה, כלפי מוסדותיה וכלפי הרוב היהודי, והדבר יתבטא בסיקור סגור יותר בהשוואה לתקופות הרגיעה, שיתאפיינו במידת אנטיגוניזם פחותה ובסיקור פתוח יותר. במילים אחרות, בתקופת סיקור מתוחה ורבת עימותים תגבר השייכות הלאומית של העיתונאי על הסיקור המקצועי.

5

מתודולוגיה

בחרנו בנייתו תוכן כמותי ואיכותי באמצעות "קודבוק" לארבעת העיתונים. כל העיתונים שנבדקו הם שבועיים חוץ מ"אל"אתיחאד", שהוא יומון. נבדק הסיקור של המגזר היהודי ושל מוסדות המדינה בעיתונים הללו בנובמבר 2000 – החודש השני של האינתיפאדה השנייה, מיד אחרי מאורעות אוקטובר 2000 – וכמו כן נבדק הסיקור בחודש נובמבר 1995, מיד לאחר חתימת הסכמי אוסלו עם הרשות הפלסטינית, תקופה שהתאפיינה בהפחתת המתח ובפיוס בין שני הצדדים. בתקופה זו נרצח ראש הממשלה יצחק רבין ורציחתו הגבירה את הזדהותה של החברה הערבית הישראלית איתו ועם דרכו. בסך הכול נבדקו שמונה גיליונות של כל עיתון במהלך החודשיים שנזכרו לעיל. בבדיקה הכמותית ביקשנו לאמוד את הקשר בין משתנים אלה: (א) "מידת השייכות הלאומית של העיתונאי ושיקולים כלכליים של המוסד התקשורתי" (להלן המשתנה הבלתי תלוי), לבין "אופן הסיקור העיתונאי" של המגזר היהודי ושל מוסדות המדינה בעיתונות הערבית (להלן המשתנה התלוי); (ב) "תקופת הסיקור" (להלן המשתנה הבלתי תלוי) לבין "אופן הסיקור העיתונאי" שהוזכר לעיל (להלן המשתנה התלוי).

אומדן הקשר נעשה באמצעות שני משתנים:

- (1) הקשר בין "סוג העיתון: מסחרי או מפלגתי" (להלן המשתנה הבלתי תלוי) לבין "אופן הסיקור: סגור או פתוח" בארבעת העיתונים.
- (2) אומדן הקשר בין "תקופת הסיקור: מתח גדול או פיוס בין שני הצדדים" (להלן המשתנה הבלתי תלוי) לבין "אופן הסיקור: סגור או פתוח" בארבעת העיתונים.

שאלת המחקר דנה במכלול יחסי הגומלין האלה:

באופן כללי: "מידת השייכות הלאומית של העיתונאי ושיקולים כלכליים של מוסד התקשורת" X "אופן הסיקור העיתונאי".
 באופן ספציפי: "סוג העיתון: מסחרי או מפלגתי" X "אופן הסיקור העיתונאי".
 "תקופת הסיקור: מתח גדול או פיוס בין שני הצדדים" X "אופן הסיקור העיתונאי".

ההנחה היא שאם נמצא הבדלים בסיקור החדשות של העיתונות הערבית בישראל את המגזר היהודי ואת מוסדות המדינה, נוכל לייחס אותם בראש ובראשונה לעמדה הלאומית של העיתונאים ושל העורכים או לסדר היום הפוליטי-האידיאולוגי-המפלגתי של העיתון, מצד אחד. מצד אחר נוכל לייחס הבדלים אלה לשיקולים הכלכליים של העיתון או לשיקולים אחרים שלו. מלבד זאת נוכל לייחס את ההבדלים הללו גם להקשר ולנסיבות הפוליטיות-הביטחוניות של תקופת הסיקור (תקופת רגיעה לעומת תקופת מתח) על פי מאפיינים שונים של תוכן – והמאפיין שנמצא מתאים ביותר הוא היכולת להגדיר את הדיווח העיתונאי כסגור או כפתוח. ההנחה היא שככל שהסיפור סגור יותר הוא מייצג ראשית כול העדפה של המסגרת הלאומית-האידיאולוגית-המפלגתית ופחות התחשבות בשיקולים כלכליים מצד העיתון עצמו. שנית נוכל להניח שהוא נעשה בתקופת סיקור מתוחה ורבת עימותים. ככל שהסיפור פתוח יותר כך הוא מייצג חוסר מעורבות, העדפה של המסגרת המקצועית ושיקולים כלכליים של אמצעי התקשורת. נוכל גם לשער שהוא נעשה בתקופת סיקור רגועה ופייסנית.

אוכלוסיית המחקר: נבדקו הכתבות החדשותיות ומאמרי המערכת של ארבעת העיתונים כדלקמן: 30 כתבות מעיתון "אל-אתיחאד", 52 כתבות מעיתון "סאוט אל-ח'ק", 35 כתבות מעיתון "א-סינארה" 41 כתבות מעיתון "כל אל-ערב", כולן בחודש נובמבר 1995 ובחודש נובמבר 2000. בסך הכול נבדקו 158 כתבות המהוות את אוכלוסיית המחקר.

הקריטריונים לניתוח התוכן אומצו מתוך הספרות התאורטית והמחקרים האמפיריים בתחום (1992 Cohen & Roeh; 2003 Nossek).

על פי קריטריונים אלה נוסח קודבוק (נספח א) הכולל משתנים אלה:

היקף הסיקור: כמה ידיעות הוקדשו לעניין בעמודי החדשות?

בולטות: היכן מוקמו הידיעות – בעמוד השער, בעמודים הראשונים או בעמודים הפנימיים? האם יש אזכור לכתבה בעמוד השער? מה גודל הכתבה? האם היה שימוש באמצעים חזותיים כחלק מן הכתבה?

מקור הידיעה: מי סיפק את הידיעה לעיתון ומנין בא הדיווח?

מקור המידע: מי הגורמים המוזכרים בידיעה, במישרין או בעקיפין, כספקי המידע? האם אלה מקורות משניים?

דגשים / מסגור: אילו היבטים של נושא סיקור היהודים ומוסדות המדינה הודגשו בתוכן? מהם הנושאים המרכזיים?

ניטרליות: האם ננקטת עמדה ברורה לטובת אחד הצדדים? האם הסיקור שומר על ריחוק בלא לנקוט עמדה?

איזון: האם הוצגה עמדה אחת? האם גם העמדה המנוגדת הוצגה באותה מידה?
עובדתיות / פרשנות: האם הדיווח צמוד לעובדות בלבד? האם ניתנה פרשנות כחלק מהדיווח?

כינויים: קריטריון הנגזר מממד הניטרליות – האם נעשה שימוש בשמות תואר טעונים כביטוי למסגור מושא הסיקור

אזכורים היסטוריים: קריטריון הנגזר מממד העובדתיות – האם נעשה קישור לאירועי עבר בלשון הדיווח ובדברי המקורות? האם יש קישור לאלמנטים מיתיים? (הרמה התרבותית של הסיקור).

סיקור פתוח / סגור: ככל שהאירוע הוצג בצורה מאוזנת יותר ועובדתית יותר, ללא אזכורים היסטוריים וללא שימוש בכינויים טעונים – כך עלתה מידת פתיחותו, ולהפך.

לאחר מכן, בתום קידוד המשתנים,⁶ נבחן הפן הסטטיסטי התיאורי (ראה פרק הממצאים והמסקנות). הסטטיסטיקה סיפקה תמונת מצב כוללת של שכיחויות המשתנים שנבדקו, כלומר של האופנים השונים שבהם סיקרו ארבעת העיתונים את המגזר היהודי ואת מוסדות המדינה בכל אחת משתי תקופות הסיקור שנבחרו. יש לציין כאן שמידת ההסכמה בין שלושת המקדדים (מהימנות בין שופטים) ברמה הבסיסית ביותר הייתה 94%, כלומר השופטים הסכימו ביניהם על תוצאות הקידוד ב-94% מהמקרים.

---

6 הקידוד נעשה על ידי שלושה עוזרי מחקר דוברי השפה הערבית הנמצאים בשנה האחרונה ללימודיהם לקראת קבלת תואר ראשון בתקשורת.

6

הצגת הממצאים

6.1 המדגם

תחילה יש להצביע על פער בין ארבעת העיתונים בנוגע למספר הכתבות שקודדו. כאמור, עיתון "סאוט אל-חק" של התנועה האסלאמית הכיל את מספר הכתבות הגדול ביותר – 52 כתבות על המגזר היהודי ועל מוסדות המדינה בשתי תקופות הסיקור שנבדקו. בעיתון המסחרי "כל אל-ערב" הופיעו 41 כתבות, בעיתון "א-סינארה" המסחרי 35 כתבות ובביטאון המפלגה הקומוניסטית "אל-אתיחאד" 30 כתבות.

יש להדגיש גם כי בעניין זה ניכר פער בין שתי תקופות הסיקור. נמצא כי מספר הכתבות הכולל בארבעת העיתונים עלה מ-57 (36.1% מכלל הכתבות) בנובמבר 1995 ל-101 כתבות (63.9%) בנובמבר 2000. אפשר להעלות שני הסברים לעלייה זו: הראשון קשור לעלייה במודעותם של האחראים על העיתונות הערבית לחשיבות הסיקור של המגזר היהודי ושל מוסדות המדינה. ההסבר השני נוגע למאורעות אוקטובר 2000, שהתחוללו חודש לפני תקופת הסיקור השנייה. במאורעות אלה חלו עימותים ישירים, אלימים וכואבים בין הרחוב הערבי לבין המגזר היהודי ומוסדות המדינה, ובעיקר כוחות הביטחון ומשרדי הממשלה השונים. המאורעות שאפיינו את התקופה הראשונה (הסכמי אוסלו) לא נגעו ישירות לרחוב הערבי, ולכן הופיעו אז פחות כתבות שעסקו במגזר היהודי ובמוסדות המדינה. לוח מס' 1 להלן מראה שכמעט אין שוני בין ארבעת העיתונים בכל הנוגע להבדלים במספר הכתבות בין שתי התקופות – בכולם עלה מספר הכתבות באופן דומה, למעט בעיתון "אל-אתיחאד", שהעלייה בו בתקופה השנייה הייתה גדולה מעט יותר. כאן יש להסתייג ולציין שהפער הזה במספר הכתבות בין העיתונים ובין תקופות הסיקור עלול להשפיע בכיוון של הטיה מסוימת בממצאים שיוצגו בהמשך.

6.2 תחומי הסיקור

בלוח מס' 7¹ אפשר להבחין במובהק וכצפוי שבשתי תקופות הסיקור שנבחרו עמדו ענייני הפוליטיקה בראש הרשימה: 69 כתבות בכל ארבעת העיתונים (43.7%), מתוכן

7 יש לציין שההבדלים בין סוגי העיתונים ובין סוגי התקופות הם מובהקים ברמה הסטטיסטית בכל הלוחות.

נוסף על כך, לוח מס' 1 מראה ש"כל אל-ערב" עומד לפני שאר העיתונים בהפרש של יותר מ- 10% בסיקור התחומים הפוליטיים: 22 כתבות, בהשוואה לשאר העיתונים באותה קטגוריה. במקביל, "סאוט אל-חק" עומד בראש במספר הכתבות המסקרות את תחום הביטחון: 17 כתבות בהשוואה לשאר העיתונים. אחריו שני העיתונים המסחריים, "אסינארה" ו"כל אל-ערב", עם 12 ו-11 כתבות כל אחד, בהתאמה. "אל-אתיחאד" מביא בקטגוריה זו רק 8 כתבות. אם נשווה בין העיתונים על בסיס שני התחומים הראשונים (הפוליטיקה והביטחון), נראה ששני העיתונים המסחריים מובילים בסיקור שני התחומים הללו על השבון התחומים ה"קלים" יותר (חברה, כלכלה ודת), בהשוואה לשני העיתונים המפלגתיים. ממצא זה עומד בניגוד לתחזיות הגורסות שהעיתונים המסחריים הם שיעסקו דווקא בעניינים ה"קלים" וימעטו לעסוק בעניינים ה"כבדים" של הפוליטיקה והביטחון. ייתכן שבמדינה ובאזור כשלנו, השרויים בסכסוך מתמיד והרצופים התרחשויות הנוגעות לתחומים הללו, טבעי שענייני הפוליטיקה והביטחון יכללו גם את העיתונות המסחרית. זהו הסבר אחד. הסבר אחר הוא שבעיתון "אל-אתיחאד", שהוא יומון, נבדקו רק המהדורות של יום שישי. ייתכן שענייני הפוליטיקה והביטחון באים לידי ביטוי במהדורותיו בכל ימות השבוע, ולכן ייצוגם קטן יותר בסוף השבוע לעומת שני העיתונים המסחריים. האחרונים, שהם שבועונים, חייבים להעלות את העניינים הללו במהדורות היחידות שלהם, היוצאות לאור ביום שישי. סבירותה של ההשערה מתחזקת נוכח העובדה שבעיתון המפלגתי השני, "סאוט אל-חק", שגם הוא עיתון שבועי, מצאנו נתח כתבות בענייני פוליטיקה וביטחון שהיה גדול מהנתח של כתבות אלה בעיתון "אל-אתיחאד" וקרוב לנתח שנמצא בשני העיתונים המסחריים.

6.3 ממדי הסיקור והבולטות

ממד היקף הסיקור ומידת הבולטות מורכב מהמשתנים האלה:

- א. היקף הסיקור: (1) גודל הכתבות; (2) מספר הכתבות בעיתון.
- ב. בולטות הסיקור: (1) הכתבות שהתפרסמו בעמוד השער; (2) כותרת בעמוד הראשון.
- ג. הבלטה חזותית: (1) שימוש בתמונה ליד הכתבה; (2) שימוש בכותרות צבעוניות; (3) שימוש בגופן שחור בולט; (4) שימוש בתתי-כותרת; (5) שימוש במסגרת; (6) מקום העמוד שבו מתפרסמת הכתבה; (7) מקום הכתבה בתוך העמוד עצמו; (8) גודל הכתבה לעומת שאר הכתבות באותו עמוד.

6.3.1 היקף הסיקור

נבדקו שני רכיבים מרכזיים המשפיעים על הנחות העבודה ועל השערת המחקר: גודל הכתבות ומספר הכתבות בכל תחום.

א. גודל הכתבות

יש להדגיש כי שאלת המחקר מחייבת אותנו שלא לערוך מיון כלשהו של הכתבות, בין שמדובר בדיעה חדשותית, בטור אישי, בדברי מערכת או במאמרים אישיים למיניהם. ההבחנה בין ההיבטים הלאומיים לבין ההיבטים המקצועיים באה לידי ביטוי בכל סוגי הכתיבה העיתונאית, ובייחוד בתקופת מתח ועיונות, שבה מתגלה מעורבות רגשית מוגברת מצד העיתונאי. בדקנו את התפלגות הכתבות מבחינת אורכן לפי תקופת הסיקור. לוח מס' 2 מראה את התפלגות המשתנה "אורך הכתבה" ביחס לכלל העיתונים, ונראה כי רק כ-24% במוצע מכלל הכתבות הן כתבות קצרות, ו-37.6% מהכתבות מכילות במוצע 300 מילים ויותר (כתבות גדולות). כלומר, מסתמנת תמונה אחידה של סיקור חדשותי של המגזר היהודי ושל מוסדות המדינה בכל ארבעת העיתונים. הדיווח הדומיננטי הוא דיווח בכתבות ראשיות או מרכזיות (להלן כתבות של מאה מילים ויותר). מעט פחות מ-80% מן הכתבות בארבעת העיתונים בולטות באורכן (בינוניות וגדולות). תמונת מצב זו מעידה על ייחוס חשיבות יתרה למתרחש במדינה, ובייחוד במוסדותיה. אשר להבדלים בין העיתונים לבין עצמם בסוגיה זו, מתברר שהסיקור בעיתון "סאוט אל-חק" היה הבולט ביותר (79% מהכתבות הן בינוניות וגדולות). העיתון "אל-אתיחאד" בולט במספר הגדול יותר של הכתבות הקצרות (עד 100 מילים), עובדה שאפשר להסביר בכך שהוא עיתון יומי המחזיק פחות עמודים. העיתונים המסחריים בלטו במספר הכתבות הגדולות בהם לעומת השניים האחרים וסביר להניח שהדבר נובע מהיקפם.

הקשר בין גודל הכתבה לבין תקופת הסיקור: על פי לוח מס' 2 ניכרת עלייה בכל הקטגוריות של גודל הכתבה בין שתי התקופות. הנתון המרכזי כאן הוא הקפיצה המשמעותית באחוז הכתבות הקטנות והגדולות בהשוואה לכתבות הבינוניות, שגם מספרן עלה בין תקופת הסיקור הראשונה (נובמבר 1995) לבין התקופה השנייה (נובמבר 2000), אך לא באותה מידה.

לוח מס' 2: התפלגות הכתבות בעיתונים לפי גודל הכתבה ולפי תקופת הסיקור

סה"כ	כתבה קצרה	כתבה בינונית	כתבה גדולה		גודל הכתבה / העיתון
29	8	13	8		אל-אטיחאד
100.0%	27.6%	44.8%	27.6%	% בעיתון עצמו	
18.5%	21.7%	21.3%	13.6%	% בקטיגוריה	
52	11	25	16		סאוט אל-חק
100.0%	21.2%	48.1%	30.8%	% בעיתון עצמו	
33.1%	29.7%	41.0%	27.1%	% בקטיגוריה	
35	8	11	16		א-סינארה
100.0%	22.9%	31.4%	45.7%	% בעיתון עצמו	
22.3%	21.6%	18.0%	27.1%	% בקטיגוריה	
41	10	12	19		כל אל-ערב
100.0%	24.4%	29.3%	46.3%	% בעיתון עצמו	
26.1%	27.0%	19.7%	32.2%	% בקטיגוריה	
157	37	61	59		סה"כ
100.0%	23.6%	38.9%	37.6%	% בעיתון עצמו	
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	% בקטיגוריה	
תקופת הסיקור					
57	11	28	18		נובמבר 1995
36.1%	28.9%	45.9%	30.5%	% בקטיגוריה	
101	27	33	41		נובמבר 2000
63.9%	71.1%	54.1%	69.5%	% בקטיגוריה	
158	38	61	59		סה"כ
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	% בקטיגוריה	

ב. מספר הכתבות בעיתון

האינדיקטור השני המלמד על היקף הסיקור הוא מספר הכתבות בכל תחום. מהנתונים בלוח מס' 3 להלן מצטיירת תמונה ברורה למדי: 72.6% מסך כל הכתבות בכל העיתונים פורסמו כחלק ממהדורות שכללו מספר גדול ביותר של כתבות בתחום שנבדק (בין 5 ל-7 כתבות ו-8 ויותר כתבות באותה מהדורה), אך רק 27.4% פורסמו כחלק ממספר קטן ביותר של כתבות באותה מהדורה (עד 4 כתבות). הדבר מצביע על סיקור בהיקף גדול. אשר להבדלים בין העיתונים מבחינת מספר הכתבות בנושא, מתברר שאין הבדלים משמעותיים בין העיתונים המפלגתיים לעיתונים המסחריים וההתפלגות דומה, למעט בעיתון "סאוט אל-חק", שבו אחוז הכתבות בנושא באותה מהדורת עיתון הגיע ל-48.1%.

לוח מס' 3: מספר הכתבות בעיתון לפי העיתון ולפי תקופת הסיקור

סה"כ	8 ויותר	5 עד 7	2 עד 4	1	מספר הכתבות בעיתון
29	10	11	6	2	אל-אתיחאד
100.0%	34.5%	37.9%	20.7%	6.9%	
52	25	17	10		סאוס אל-חק
100.0%	48.1%	32.7%	19.2%		
35	9	11	14	1	א-סינארה
100.0%	25.7%	31.4%	40.0%	2.9%	
41	18	13	10		כל אל-ערב
100.0%	43.9%	31.7%	24.4%		
158	62	53	40	3	סה"כ
100.0%	39.5%	33.1%	25.5%	1.9%	
תקופת הסיקור					
57	10	26	18	3	נובמבר 1995
100.0%	17.5%	45.6%	31.6%	5.3%	
101	52	27	22		נובמבר 2000
100.0%	51.5%	26.7%	21.8%		
158	62	53	40	3	סה"כ
100.0%	39.2%	33.5%	25.3%	1.9%	

מספר הכתבות בעיתון לפי תקופת הסיקור: על פי לוח מס' 3 לעיל ניכרת מגמה ברורה של ריבוי מספר הכתבות המופיעות באותה מהדורה של העיתון בתקופת הסיקור השנייה (נובמבר 2000) – 51.5% (8 כתבות ויותר). זו הייתה תקופה קשה של מתח וסכסוך, אשר נגעו ישירות לאוכלוסייה הערבית. בתקופה הראשונה, על פי הנתונים, היו רק 17.5% בקטגוריה של 8 כתבות ויותר. יתר על כן, הסכמי אוסלו והשלכותיהם לא נגעו ישירות למערכת היחסים בין המדינה, מוסדותיה והרוב היהודי שבה לבין האוכלוסייה הערבית בישראל. הדבר מסביר את ריבוי הכתבות שהופיעו בעיתונים דווקא בתקופה השנייה, ובייחוד בעיתונות המפלגתית. מכאן מסקנתנו המרכזית: העיתונות המפלגתית סיקרה את מאורעות אוקטובר 2000, ובייחוד את מערכת היחסים המתוחה בין שני הצדדים, יותר מן העיתונות המסחרית.

6.3.2 בולטות הסיקור

בתחום זה נבדקו: (1) הכתבות בתחומים הנדונים שהתפרסמו בעמוד השער; (2) כותרות רלוונטיות בעמוד השער.

לוח מס' 4: העמוד שבו פורסמה הכתבה הראשונה וכותרת בעמוד השער לפי העיתון ולפי תקופת הסיקור

סה"כ	העמוד שבו התפרסמה הכתבה הראשונה בנושא		סה"כ	כותרת בעמוד הראשון		העיתון
	עמוד שער	עמודים פנימיים		לא	כן	
30	2	28	30	17	13	אל-אתיחאד
100.0%	6.7%	93.3%	100.0%	56.7%	43.3%	
52	6	46	52	37	15	סאוט אל-חק
100.0%	11.5%	88.5%	100.0%	71.2%	28.8%	
35	14	21	35	30	5	א-סינארה
100.0%	40.0%	60.0%	100.0%	85.7%	14.3%	
41	14	27	41	38	3	כל אל-ערב
100.0%	34.1%	65.9%	100.0%	92.7%	7.3%	
158	36	122	158	122	36	סה"כ
100.0%	22.8%	77.2%	100.0%	77.2%	22.8%	
תקופת הסיקור						
57	4	53	57	50	7	נובמבר 1995
100.0%	7.0%	93.0%	100.0%	87.7%	12.3%	
101	32	69	101	72	29	נובמבר 2000
100.0%	31.7%	68.3%	100.0%	71.3%	28.7%	
158	36	122	158	122	36	סה"כ
100.0%	22.8%	77.2%	100.0%	77.2%	22.8%	

א. עמוד השער

נבדק אם סיקור המגזר היהודי ומוסדות המדינה הופיע בעמוד השער של העיתון. על פי לוח מס' 4 להלן אפשר לראות כי בארבעת העיתונים פורסמו 22.8% מכלל הכתבות בעמוד השער, והדבר מצביע על החשיבות שיוחסה לכתבות אלה. אשר להבדלים בין שני סוגי העיתונות, מתברר כי 14% במוצע מכלל הכתבות הרלוונטיות בכל אחד משני העיתונים המסחריים פורסמו בעמוד השער, לעומת 6.7% בעמוד השער של "אל-אתיחאד" ו-11.5% ב"סאוט אל-חק". ההסבר להבדלים אלה נעוץ אולי בעובדה שהעיתונים המסחריים, המופיעים אחת לשבוע, מנסים להבליט כתבות אלה בעמוד השער, ואילו העיתונים המפלגתיים (ובייחוד "אל-אתיחאד") אינם מייחסים חשיבות לכך במהדורות סוף השבוע שלהם משום שכבר הבליטו זאת בעמודי השער באמצע השבוע. טענה זו מאוששת לאור העובדה שבעיתון המפלגתי "סאוט אל-חק" אמנם היה אחוז הכתבות שפורסמו בעמוד השער קטן לעומת העיתונים המסחריים, אך כמעט כפול מהאחוז ב"אל-אתיחאד". ייתכן שהדבר נובע מהיות העיתון "סאוט אל-חק" שבועון, וניתן להניח שהוא נוהג בדומה לשבועונים המסחריים.

בבחינת עמודי השער לפי תקופת הסיקור, נמצא בבירור ששיעור הכתבות שפורסמו בעמוד השער היה פי ארבע ויותר בתקופת הסיקור השנייה בהשוואה לתקופת הסיקור הראשונה (עלייה מ-7% בתקופה הראשונה ל-31.7% בתקופה השנייה). הדבר מצביע על החשיבות המיוחדת לכתבות בתחומים הללו בסדר היום התקשורתי, ובייחוד בעתות משבר ומתח בין שני העמים.

ב. כותרת בעמוד הראשון

בהמשך למגמה שלעיל בדקנו גם אם הופיעו בעמוד השער כותרות של כתבות הנוגעות למגזר היהודי ולמוסדות המדינה, דבר המצביע על חשיבות העניין בעיני העיתון. מתברר שהמגמה דומה, ובכל העיתונים הופיעו כותרות בעמוד השער (ב-22.8% ממוצע מסך הכתבות). דבר זה מחזק את המגמה שהוזכרה לעיל גם באופן כללי וגם בהשוואה בין שתי תקופות הסיקור. אחוז הכותרות בעמוד השער כמעט שולש בתקופה השנייה: מ-12.3% בתקופה הראשונה ל-28.7% בתקופה השנייה. הנתון המעניין כאן הוא שבהשוואה בין העיתונים ההבדל הפוך: העיתונים המפלגתיים דווקא מובילים בעניין זה, ואחוז הכותרות שהופיעו בעמודי השער שלהם היה גדול בהרבה מזה שבעיתונים המסחריים (43.3% ו-28.8% בעיתונים המפלגתיים לעומת 14.3% ו-7.3% בעיתונים המסחריים). לאור העובדה שאחוז הכתבות שהתפרסמו בעמודי השער היה קטן יותר בעיתונים המפלגתיים, אפשר להסביר את ההבדל בעניין הכותרות בכך שהעיתונים הללו בחרו להדפיס בעמוד השער כותרות רלוונטיות כדי להבליט כתבות אלה (ולא את הכתבות עצמן), ובעמודי השער של מהדורות סוף השבוע בחרו להדפיס כתבות בנושאים אחרים.

6.3.3 הבלטה חזותית

ככל שאמצעי התקשורת מצרפים חומר חזותי לכתבה, יש סיכוי גדול יותר להדגשת יתר של דרמה ועימות. יש כמה אמצעים שבעזרתם יכול העיתון להבליט כתבות מסוימות מבחינה חזותית. במחקר זה בדקנו כל אחד מהאמצעים הללו, לרבות הבאת תמונה ליד כתבה כדי להמחיש את הנאמר בה ושימוש בכותרת משנה הנוספת לכותרת הראשית, כדי לפתות את הקורא לקרוא את הכתבה או לפחות להבין מכותרת המשנה במה מדובר. אמצעים אחרים הם שימוש במסגרת סביב הכתבה כדי להבליט אותה וכן שימוש בצבע בכותרת עצמה בניגוד לכתב השחור המשמש לשאר הכותרות. גם שימוש בגופן שחור מבלוט את הכתבה. להלן ננסה להציג את הממצאים בעניין השימוש בכל אחד מהאמצעים האלה: (1) תמונה ליד הכתבה; (2) כותרות צבעוניות; (3) גופן שחור בולט; (4) כותרת משנה; (5) מסגרת; (6) העמוד שבו מתפרסמת הכתבה; (7) מקום הכתבה בעמוד עצמו; (8) גודל הכתבה לעומת שאר הכתבות באותו עמוד.

א. שימוש בתמונה ליד הכתבה

תמונות הצמודות לכתבות מושכות את תשומת לבו של הקורא. על פי בארת' (Barthes, 1977), התצלום בעיתון מעביר את ההתרחסות עצמה, את המציאות פשוטה כמשמעה, והוא מעין מקבילה מושלמת של האובייקט המיוצג (דהיינו מספק תשובה לשאלה "מה זה?"). הייצוג הוא המסר הדנוטיבי של התצלום. עוד מסביר בארת' כי התצלום מעביר גם מסר קונוטיבי, שהוא הדרך שבה החברה מקשרת לעניין את מחשבותיה על המצולם. הקונוטציה תלויה במוסכמות של החברה ובציפיותיה. צירוף של מילים ותמונות מבטא שיקולי עריכה מיוחדים, המבקשים להוסיף חשיבות מכרעת לנושא הכתבה. השימוש באמצעים חזותיים מצומצם יחסית בשל שיקולים כלכליים, אף שתמונה חוסכת במילים.

לוח מס' 5 להלן מציג את התפלגות השימוש בתמונות בארבעת העיתונים הנחקרים. שיעור הכתבות שהוצמדה להן תמונה היה 27.8% מסך הכתבות שנבדקו.

לוח מס' 5: התפלגות השימוש בתמונה ליד הכתבה, בכותרת צבעונית ובגופן שחור בולט על פי העיתון ועל פי תקופת הסיקור

סה"כ	תמונה		סה"כ	כותרת צבעונית		סה"כ	גופן שחור בולט		אמצעי חזותי העיתון
	כן	לא		כן	לא		כן	לא	
30	6	24	30	1	29	30	8	22	אל-איתיחאד
100.0%	20.0%	80.0%	100.0%	3.3%	96.7%	100.0%	26.7%	73.3%	
52	7	45	52	1	51	52	12	40	סאוט אל-ח'ק
100.0%	13.5%	86.5%	100.0%	1.9%	98.1%	100.0%	23.1%	76.9%	
35	15	20	35	7	28	35	7	28	איסינארה
100.0%	42.9%	57.1%	100.0%	20.0%	80.0%	100.0%	20.0%	80.0%	
41	16	25	41	6	35	41	5	36	כל אל-ערב
100.0%	39.0%	61.0%	100.0%	14.6%	85.4%	100.0%	12.2%	87.8%	
158	44	114	158	15	143	158	32	126	סה"כ
100.0%	27.8%	72.2%	100.0%	9.5%	90.5%	100.0%	20.3%	79.7%	
תקופת הסיקור									
57	13	44	57	1	56	57	10	47	נובמבר 1995
100.0%	22.8%	77.2%	100.0%	1.8%	98.2%	100.0%	17.5%	82.5%	
101	31	70	101	14	87	101	22	79	נובמבר 2000
100.0%	30.7%	69.3%	100.0%	13.9%	86.1%	100.0%	21.8%	78.2%	
158	44	114	158	15	143	158	32	126	סה"כ
100.0%	27.8%	72.2%	100.0%	9.5%	90.5%	100.0%	20.3%	79.7%	

לוח מס' 5 מראה בבירור ששני העיתונים המסחריים משתמשים בתמונות יותר מהעיתונים המפלגתיים. בעיתון "כל אל-ערב" הוצמדו תמונות ל-39% מן הכתבות, ב"א-סינארה" ל-42.9%, ב"אל-אתיחאד" ל-20% וב"סאוט אל-חק" ל-13.5%. ייתכן שהדבר נובע משיקולים כלכליים: העיתונים המסחריים מבוססים יותר והם בעלי אוריינטציה עסקית, והתמונות עשויות להגביר את האטרקטיביות של העיתון. נוסף על כך, עולה תמונה מעניינת של שימוש בהבלטה החזותית בסיקור המגזר היהודי ומוסדות המדינה בשתי התקופות הנדונות. בתקופה השנייה, אחרי מאורעות אוקטובר ופרוץ האינתיפאדה השנייה, הוצמדו תמונות ל-30.7% מן הכתבות, לעומת תקופת הסיקור הראשונה, אחרי הסכמי אוסלו, שבה הופיעו רק 22.8% מהכתבות בלוויית תמונות. ניתן להסביר זאת בעליית מודעותם של עורכי העיתונים בנוגע לאמצעי הזה ולשימוש בו כדי להבליט את הכתבות, אבל מעל הכול ניתן להצביע על הבלטה והדגשה מיוחדות למדי בסיקור היהודים מבחינה החזותית.

ג. כותרות צבעוניות

השימוש בכותרות צבעוניות נחשב אף הוא לאמצעי נפוץ כדי להבליט את הכתבות וכדי להסב את תשומת הלב אליהן. לוח מס' 5 לעיל מצביע על המגמה של שימוש בצבע בכותרות בכל העיתונים, אבל לא באותה מידה שאפיינה את שאר אמצעי ההבלטה. שיעור הכתבות שכותרתן צבעונית היה 9.5%. השוואה בין העיתונים מראה שגם כאן העיתונים המסחריים עומדים בראש: "א-סינארה" (20.0%) ו"כל אל-ערב" (14.6%). בעיתונים המפלגתיים שיעור הכותרות הצבעוניות נמוך יותר: 3.3% ב"אל-אתיחאד" ו-1.9% ב"סאוט אל-חק". ככלל, העיתונים המסחריים מנסים להיות ססגוניים וצבעוניים יותר כדי להגביר את המכירות, לעומת העיתונות המפלגתית שקהל קוראיה סולידי, ולה חשובים יותר המסרים האידיאולוגיים-הפוליטיים. אשר להבדלים בין תקופות הסיקור, לוח מס' 5 מראה כי בתקופה השנייה היו 15 כותרות צבעוניות, שהן 13.9% מכלל הכתבות, לעומת התקופה הראשונה, שבה הייתה כותרת צבעונית אחת בלבד, דהיינו 1.8% מסך כל הכותרות.

ג. גופן שחור בולט

השימוש בגופן שחור בולט נחשב לטכניקה רווחת לשם הבלטת כתבות בשל עלותה הנמוכה של טכניקה זו ובזכות קלות הפעלתה יחסית לשימוש בצבע או בתמונה. על כן צפוי שהשימוש בכך יהיה רחב יותר. לוח מס' 5 מראה בבירור שהשימוש בגופן שחור בולט רווח באופן כללי בכלל הכתבות שנבדקו בארבעת העיתונים (20.3%), אך לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין העיתונים השונים, למעט "כל אל-ערב", שבו עמד שיעור השימוש בגופן זה רק על 12% בקירוב. אשר להבדל בין תקופות הסיקור, בתקופה השנייה ניכר ניסיון רב יותר להבלטת כתבות לעומת התקופה הראשונה: ב-17.5% מהכתבות נעשה שימוש בגופן שחור בולט בתקופה הראשונה, ובתקופה השנייה עלה השיעור ל-21.8% בממוצע.

ד. כותרת משנה

השימוש בכותרת משנה אף הוא אמצעי חשוב להבלטת כתבה מסוימת. הנתונים בלוח מס' 6 מראים כי בכל ארבעת העיתונים רווח השימוש בכותרת משנה – ב־50.6% מכלל הכתבות אשר עסקו במגזר היהודי ובמוסדות המדינה. עם זאת, ניכרים הבדלים בין ארבעת העיתונים בעניין זה. שני העיתונים המסחריים שוב עומדים בראש: ב"א־סינארה" יש כותרת משנה ב־54.3% מן הכתבות, וב"כל אל־ערב" ב־56.1% מהכתבות. לעומת זאת, ב"אל־אתיחאד" שיעור כותרות המשנה בכתבות הוא 43.3% וב"כל אל־ערב" 44.2%. אשר לשימוש בכותרות משנה בשתי תקופות הסיקור, מצאנו תמונה מעניינת אשר אינה עולה בקנה אחד עם המגמה שראינו לעיל. בשתי התקופות רווח השימוש בכותרת משנה, אבל לא מצאנו הבדל משמעותי בין שתי התקופות: 50.9% בתקופת הסיקור הראשונה לעומת 50.5% בתקופת הסיקור השנייה.

לוח מס' 6: התפלגות השימוש בכותרת משנה ובמסגרת על פי העיתון ועל פי תקופת הסיקור

סה"כ	תת כותרת		סה"כ	מסגרת		האמצעי העיתון
	לא	כן		כן	לא	
30	17	13	30	18	12	אל־אתיחאד
100.0%	56.7%	43.3%	100.0%	60.0%	40.0%	
52	29	23	52	24	28	סאוט אל־חק
100.0%	55.8%	44.2%	100.0%	46.2%	53.8%	
35	16	19	35	7	28	א־סינארה
100.0%	45.7%	54.3%	100.0%	20.0%	80.0%	
41	18	23	41	10	31	כל אל־ערב
100.0%	43.9%	56.1%	100.0%	24.4%	75.6%	
158	80	78	158	59	99	סה"כ
100.0%	50.6%	49.4%	100.0%	37.3%	62.7%	
תקופת הסיקור						
57	29	28	57	23	34	נובמבר 1995
100.0%	50.9%	49.1%	100.0%	40.4%	59.6%	
101	51	50	101	36	65	נובמבר 2000
100.0%	50.5%	49.5%	100.0%	35.6%	64.4%	
158	80	78	158	59	99	סה"כ
100.0%	50.6%	49.4%	100.0%	37.3%	62.7%	

ה. מסגרת

שימוש במסגרת סביב הכתבה מבליט את הכתבה לעומת כתבות אחרות בעמוד. 37.3% במוצק מן הכתבות שנבדקו היו נתונות במסגרת, כפי שמציג זאת לוח מס' 6. אשר להבדלים בין העיתונים, מצאנו מגמה הפוכה לזו שראינו עד כה: דווקא העיתונים

המפלגתיים הם שהובילו בשימוש במסגרת – "אל-אתיחאד" (60%) ו"סאוט אל-חק" (46%). בשני העיתונים המסחריים היה שיעור הכתבות שמוסגרו קטן יותר: ב"כל אל-ערב" 24.4% וב"אסינארה" 30%. אשר להבדלים בין תקופות הסיקור, נמצא שהייתה עלייה במספר הכתבות שמוסגרו בתקופה השנייה לעומת התקופה הראשונה, מ-34% כתבות (59.6%) ל-65% (64.4%).

ו. מיקום הכתבה בעמוד

סיקור המגזר היהודי ומוסדות המדינה זכה למקום בולט ולנפח גדול יחסית בארבעת העיתונים. פרט לקרבת הנושא מבחינה אידאולוגית לעיתונאי הערבי, לא ניתן להבחין אם הכתבות הופיעו במדורים קבועים בעיתון מכיוון שהנושא מגוון. יש כמה סיבות לכך שהכתבות הרלוונטיות הופיעו במקומות שונים בעיתון. ראשית, הגדרת הנושא שלנו רחבה מאחר שכתבות הנוגעות למגזר היהודי ולמוסדות המדינה עשויות להתפרש על מגוון תחומים, החל בפוליטיקה וכלה בענייני דת וחברה. שנית, בעיתונות הערבית בכלל אין מדורים או פינות קבועות לנושאים מסוימים, והגבולות הפנימיים המפרידים בין עמודי החדשות השונים אינם ברורים. שלישית, הנושא נוגע גם במישרין או בעקיפין לאוכלוסייה הערבית, ולכן הוא עשוי להופיע בכל החלקים והנספחים של העיתון. בכל הנוגע למיקום הכתבה בעיתון בדקנו שני אינדקטורים: מיקום הכתבה – בעמוד ימני או בעמוד שמאלי, ומיקום הכתבה בעמוד עצמו.

ז. העמוד שבו התפרסמה הכתבה

להחלטה אם כתבה מסוימת תתפרסם בעמוד הימני או בעמוד השמאלי של העיתון נודעת חשיבות רבה בכל הנוגע לבולטותה של הכתבה. אם הכתבה מופיעה בעמוד השמאלי, סביר להניח שהיא תבלוט יותר כי עמוד זה מושך את עינו של הקורא במבט ראשון יותר מן העמוד הימני. לוח מס' 7 להלן מראה שכל העיתונים מבליטים חלק גדול מהכתבות על ידי פרסומן בעמודים השמאליים של העיתון: שיעור הכתבות האלה הגיע ל-69.6% בממוצע בכל העיתונים. הנתונים בלוח אינם מצביעים על הבדל מובהק בין העיתונות המסחרית לעיתונות המפלגתית בעניין זה; מתברר שאחוז הכתבות המתפרסמות בעמודים השמאליים של כל עיתון שונה במעט יותר מ-10% מן התמונה שהתקבלה בעיתונים האחרים.

בעניין העמוד שבו התפרסמו הכתבות ניכר פער בין שתי תקופות הסיקור, המסתכם במעט יותר מ-20%. בתקופה הראשונה היה שיעור הכתבות שהתפרסמו בעמודים השמאליים של כל ארבעת העיתונים 56.1% מסך כל הכתבות באותה תקופה, ואילו בתקופה השנייה היה השיעור 77.2%.

לוח מס' 7: העמוד שבו התפרסמה הכתבה ומיקום הכתבה בעמוד עצמו לפי העיתון ולפי תקופת הסיקור

העמוד שבו פורסמה הכתבה			מיקום הכתבה בעמוד			מיקום הכתבה / העיתון
סה"כ	עמוד ימני	עמוד שמאלי	סה"כ	צד עליון	צד תחתון	
30	7	23	29	17	12	אל-אטיחאד
100.0%	23.3%	76.7%	100.0%	58.6%	41.4%	
52	19	33	52	48	4	סאוט אל-חק
100.0%	36.5%	63.5%	100.0%	92.3%	7.7%	
35	12	23	34	17	17	א-סינארה
100.0%	34.3%	65.7%	100.0%	50.0%	50.0%	
41	10	31	41	34	7	כל אל-ערב
100.0%	24.4%	75.6%	100.0%	82.9%	17.1%	
158	48	110	156	116	40	סה"כ
100.0%	30.4%	69.6%	100.0%	74.4%	25.6%	
תקופת הסיקור						
57	25	32	56	34	22	נובמבר 1995
100.0%	43.9%	56.1%	100.0%	60.7%	39.3%	
101	23	78	101	82	19	נובמבר 2000
100.0%	22.8%	77.2%	100.0%	81.2%	18.8%	
158	48	110	157	116	41	סה"כ
100.0%	30.4%	69.6%	100.0%	74.4%	25.6%	

ה. מיקום הכתבה בעמוד עצמו

74.4% בממוצע מסך הכתבות התפרסמו בחצי העליון של העמוד בכל ארבעת העיתונים, נתון המצביע על דרגת בולטות גבוהה של כתבות אלה, משום שחלקו העליון של העמוד בולט מבחינה חזותית יותר מחלקו התחתון. אשר להבדלים בין העיתונים, נמצא כי העיתון "סאוט אל-חק" עומד בראש בעניין זה (92.3%), אחריו "כל אל-ערב" (82.9%), ואחריהם "אל-אטיחאד" (58.6%) ו"א-סינארה" (50.0%). יש לציין כי ההבדלים בין העיתונים לא היו על בסיס אופיו של העיתון כמסחרי או כמפלגתי.

אנו רואים שהמגמה להבליט יותר את הכתבות בתקופת הסיקור השנייה ממשיכה גם כאן, בהפרש של 20% ויותר – הפרש גדול יחסית לעומת שאר המשתנים – כפי שמראה לוח מס' 7 לעיל. שיעור הכתבות שהופיעו בחלק העליון של העמוד בארבעת העיתונים בתקופת הסיקור הראשונה היה 60.7%, ובתקופה השנייה הוא עלה ל- 81.2%.

ט. גודל הכתבה לעומת שאר הכתבות באותו עמוד

גודל הכתבה (מספר המלים) לעומת שאר הכתבות באותו עמוד הוא אינדיקטור מרכזי בכל הקשור למידת הבולטות של הכתבה. לוח מס' 8 להלן מראה כי בארבעת העיתונים היה שיעור הכתבות שהיו גדולות יותר משאר הכתבות באותו עמוד גדול למדי (29.7%). בעניין ההבדלים בין העיתונים, נמצא שהעיתונים המסחריים מובילים כאן אם כי בהפרש קטן יחסית: שיעור זה בעיתון "אל-אטיחאד" היה 30.0%, בעיתון "סאוט אל-חק" 17.3%, בעיתון "א-סינארה" היה השיעור 37.1% ובעיתון "כל אל-ערב" 39%. אשר לתקופות הסיקור, לוח מס' 8 מצביע על מגמת הבלטה גדולה בהרבה בתקופת הסיקור השנייה. בתקופה הראשונה היו רק 17.5% מהכתבות גדולות יותר משאר הכתבות באותו עמוד. לעומת זאת, בתקופת הסיקור השנייה, שהייתה מתוחה יותר, הוכפל השיעור והגיע ל-36.6% מסך הכתבות בנושא. שיעור הכתבות הקטנות יותר משאר הכתבות באותו עמוד ירד במקביל לכך מ-45.6% בתקופת הסיקור הראשונה ל-29.7% בתקופת הסיקור השנייה.

לוח מס' 8: גודל הכתבה לעומת שאר הכתבות באותו עמוד לפי העיתון ולפי תקופת הסיקור

סה"כ	גודל הכתבה לעומת שאר הכתבות באותו עמוד			גודל הכתבה העיתון
	שווה	קטן מהשאר	גדול מהשאר	
30	10	11	9	אל-אטיחאד
100.0%	33.3%	36.7%	30.0%	
52	23	20	9	סאוט אל-חק
100.0%	44.2%	38.5%	17.3%	
35	11	11	13	א-סינארה
100.0%	31.4%	31.4%	37.1%	
41	11	14	16	כל אל-ערב
100.0%	26.8%	34.1%	39.0%	
158	55	56	47	סה"כ
100.0%	34.8%	35.4%	29.7%	
תקופת הסיקור				
57	21	26	10	נובמבר 1995
100.0%	36.8%	45.6%	17.5%	
101	34	30	37	נובמבר 2000
100.0%	33.7%	29.7%	36.6%	
158	55	56	47	סה"כ
100.0%	34.8%	35.4%	29.7%	

6.4 מקורות ומסגור

6.4.1 מקור הידיעה

ניתוח המשתנה "מקור הידיעה" מבחין בעיקר בין ידיעות שמקורן בכתבי העיתון לבין ידיעות שמקורן מחוץ לעיתון (עיתון אחר או סוכנות ידיעות חיצונית). בידיעות המופיעות בעיתון או מבחינים בין כתבת מערכת לבין דיווחו של כתב העיתון בשטח. לוח מס' 9 מראה שהשיעור הממוצע של הכתבות בעניין המגזר היהודי ומוסדות המדינה שמקורן בעיתון עצמו (75.9%) גדול בהרבה משיעור הכתבות הללו שמקורן מחוץ לעיתון, שהוא 9.5% מסך הכתבות הרלוונטיות. ההסבר לכך נעוץ בנגישות הקלה יחסית לתחומי הסיקור שהם בתוך המדינה, להבדיל ממצב שבו יש לסקר מאורעות או תחומים שהם מחוץ לגבולות המדינה. אשר להבדלים בין העיתונים בכל הקשור להתפלגות הפנימית של הכתבות שמקורן בעיתון, לא נמצא הבדל משמעותי בין שיעור כתבות המערכת לשיעור הכתבות של כתבי השטח. על פי לוח מס' 9 שלהלן, נמצא ששיעור כתבות המערכת בעיתון "אל-אתיחאד" בלט במיוחד והגיע ל-53.3% בהשוואה לשאר העיתונים, שבהם עמד השיעור על 30% בקירוב. התמונה שונה לגבי שיעור הכתבות של כתבי העיתון בשטח: 48.6% ב"אסינארה", 46.3% ב"כל אל-ערב", 33.3% ב"אל-אתיחאד" ו-34.6% ב"סאוט אל-חק". ההסבר להבדלים נעוץ בשיקולים של עריכה מקומית לצד השיקולים הכלכליים של העיתון.

לוח מס' 9 להלן מבהיר גם הוא את המגמה שלפיה אין הבדלים משמעותיים בין שתי תקופות הסיקור בכל הנוגע ליחס בין שיעור הכתבות שמקורן בתוך העיתון לבין אלה שמקורן מחוץ למערכת העיתון. גם בעניין ההתפלגות בתוך העיתון (כתבת מערכת לעומת כתב העיתון בשטח) לא נמצאו הבדלים בין תקופת הסיקור הראשונה לבין תקופת הסיקור השנייה.

6.4.2 מקורות המידע

לעתים מציינת הכתבה את מקורות המידע, כמו למשל דובר מהמסד או דובר מהמגזר הערבי או שניהם. לעניין זה משנה חשיבות היות ובחירת מקור המידע עשויה להטות כליל את הכתבה, ובייחוד במצב של עימות בין המגזרים. למשל, כתבה מסוימת העוסקת בעניין הקשור בסיקור המגזר היהודי ומוסדות המדינה והבוחרת להסתמך על מקור מהמגזר הערבי דווקא, ובייחוד בתקופה של עימות חריף בין שתי הקבוצות, לא תביע ככל הנראה אהדה כלפי הצד היהודי, בלשון המעטה. התמונה תהיה הפוכה כאשר בוחרים להסתמך על דובר מהמגזר היהודי. נוסף על כך, בשני המקרים יהיה הסיפור העיתונאי סיפור סגור בהיותו מסתמך על צד אחד בלבד, אך אם יסתמך על דוברים משני הצדדים כדי ליצור איזון, ייתכן שיהיה פתוח יותר ומאוזן.

ככלל, לוח מס' 9 לעיל מראה כי ב-81% מהכתבות בארבעת העיתונים שנבדקו היה שימוש במקור מידע אחד או בדובר אחד מכל צד שהוא, ולעומת זאת רק ב-19.0% מהכתבות היה שימוש בשני מקורות משני הצדדים. הדבר מצביע על כך

לוח מס' 9: מקור הידיעה ומקורות המידע לפי העיתון ולפי תקופת הסיקור

מקורות המידע				מקור הידיעה							המקור העיתון
סה"כ	שניהם	דובר ממגזר ערבי	דובר ממסד	סה"כ	אחר	שני סוגי מקורות	סוכנות ידיעות	כתבה מעיתון אחר	כתב שטח עיתון	כתבת מערכת	
30	2	24	4	30	2			2	10	16	אל-אתיחאד
100.0%	6.7%	80.0%	13.3%	100.0%	6.7%			6.7%	33.3%	53.3%	
52	8	43	1	52	6	6		7	18	15	סאוט אל-חק
100.0%	15.4%	82.7%	1.9%	100.0%	11.5%	11.5%		13.5%	34.6%	28.8%	
35	9	13	13	35	2	2		2	17	12	איסינארה
100.0%	25.7%	37.1%	37.1%	100.0%	5.7%	5.7%		5.7%	48.6%	34.3%	
41	11	14	16	41	4	1	1	3	19	13	כל אל-ערב
100.0%	26.8%	34.1%	39.0%	100.0%	9.8%	2.4%	2.4%	7.3%	46.3%	31.7%	
158	30	94	34	158	14	9	1	14	64	56	סה"כ
100.0%	19.0%	59.5%	21.5%	100.0%	8.9%	5.7%	.6%	8.9%	40.5%	35.4%	
תקופת הסיקור											
57	14	29	14	57	5	7	1	4	19	21	נובמבר 1995
100.0%	24.6%	50.9%	24.6%	100.0%	8.8%	12.3%	1.8%	7.0%	33.3%	36.8%	
101	16	65	20	101	9	2		10	45	35	נובמבר 2000
100.0%	15.8%	64.4%	19.8%	100.0%	8.9%	2.0%		9.9%	44.6%	34.7%	
158	30	94	34	158	14	9	1	14	64	56	סה"כ
100.0%	19.0%	59.5%	21.5%	100.0%	8.9%	5.7%	.6%	8.9%	40.5%	35.4%	

שהסיקור בעיתונות הערבית שנבדקה נטה להיות סגור, מסקנה המתחזקת מהנטייה הברורה והחזקה של העיתונים להישען על מקור מהמגזר הערבי: 59.5% מהכתבות הסתמכו אך ורק על דובר מהמגזר הערבי, לעומת 21.5% בלבד שהסתמכו רק על מקור מהמגזר היהודי.

בעניין זה ניכרים הבדלים גדולים בין העיתונות המפלגתית לבין זו המסחרית. רק 6.7% מהכתבות בעיתון "אל-אתיחאד" ו-15.4% מהכתבות בעיתון "סאוט אל-חק" נשענו על דוברים משני הצדדים באותה כתבה, אך בעיתונות המסחרית היה השיעור גבוה יותר: ב"איסינארה" 25.7% וב"כל אל-ערב" 26.8% מהכתבות נשענו על דוברים משני הצדדים. הדבר מצביע על כך שהסיקור בעיתונות המפלגתית היה סגור יותר מזה שבעיתונות המסחרית. אשר להתפלגות הפנימית בקטגוריה של הישענות על דובר אחד בלבד, התמונה מחזקת את המגמה ששורטטה לעיל. גם כאן יש הבדלים גדולים בין העיתונות המפלגתית לבין העיתונות המסחרית: ב"אל-אתיחאד" 80.0% מהכתבות נשענו על דובר מהמגזר הערבי בלבד, וב"סאוט אל-חק" 82.7% מהכתבות עשו כן. ב"איסינארה" מדובר ב-37.1% וב"כל אל-ערב" ב-34.1% בלבד. במקביל, 37.1% מהכתבות בעיתון "איסינארה" ו-39% מהכתבות

ב"כל אל-ערב" נשענו אך ורק על דובר מהמגזר היהודי, אך בעיתונות המפלגתית היה השיעור נמוך הרבה יותר: 13.3% ב"אל-אתיחאד" ו-1.9% ב"סאוט אל-חק". הדבר מצביע על מידה גדולה יותר של סיקור עיתונאי סגור בעיתונות המפלגתית לעומת העיתונות המסחרית. כללית ניתן להסיק כי העיתונות הערבית, ובייחוד המפלגתית, משקפת עמדה פרו-ערבית ברורה שאינה אוהדת את מוסדות המדינה. לשון אחר, השייכות הלאומית גוברת על השיקולים המקצועיים.

בעניין הקשר בין מקור הכתבה לבין תקופת הסיקור, הנתונים בלוח מס' 9 מראים כי באופן כללי תקופת הסיקור השנייה התאפיינה במידה רבה יותר של סיפור עיתונאי סגור בהשוואה לתקופה הראשונה. 24.6% מהכתבות בתקופה הראשונה נשענו על דוברים משני המגזרים, ורק 15.8% מהכתבות בתקופה השנייה עשו כך. אשר להתפלגות הפנימית בתוך הקטגוריה של הישענות על דובר אחד ממגזר אחד בלבד, אפשר לראות הבדל של 15% בקירוב לטובת הישענות על דובר ערבי בתקופת הסיקור השנייה לעומת הראשונה, וירידה של 5% בקירוב בהישענות על דובר יהודי בתקופה השנייה לעומת הראשונה, דבר המוסבר בעליית המתח בין שני הצדדים שאפיינה את התקופה השנייה לעומת הראשונה.

6.4.3 הדגשים ומסגור

בכתבות מופיעים הדגשים המצביעים על כיוון פעולה או על מסקנה. ההדגשה והמסגור של מוטיבים מסוימים בתוך הכתבה חשובים במיוחד במציאות שבה עיתונות של קבוצה מסוימת מסקרת קבוצה אחרת, והדבר מקבל משנה תוקף בזמנים של סכסוך ומתח בין שתי הקבוצות, כמו במקרה המבחן שלפנינו. מהנתונים שבלוח מס' 10 להלן אפשר להסיק על אופי הסיקור של המגזר היהודי ושל מוסדות המדינה בעיתונות הערבית באמצעות ההדגשים השונים שבכתבות. ככלל נמצא שבשתי התקופות ובכל ארבעת העיתונים שנבדקו היה מוטיב מרכזי של האשמת הממסד (56.3%) והיהודים (16.5%). בתקופה של רגיעה ופיוס בין שני הצדדים מצאו את ביטוי שתי האשמות יחד רק ב-21.3% מהכתבות שנבדקו. כלומר, כאן אפשר להצביע בוודאות על סיפור עיתונאי סגור ברוב הכתבות שהופיעו בארבעת העיתונים שנבדקו.

יתר על כן, נמצאו הבדלים בין העיתונות המסחרית לבין העיתונות המפלגתית בכל אחת מחמש הקטגוריות שנבדקו בתחום של ההדגשים והמסגור. בקטגוריה הראשונה, שבה הכתבה מדגישה שהיהודים אשמים, בולטים העיתונים המפלגתיים לעומת המסחריים בשל הקו האידיאולוגי והמפלגתי שלהם. הדבר בא לידי ביטוי בכך ששיעור הכתבות שההדגש בהן הוא בכיוון "היהודים הם האשמים" עמד בעיתון "איסינארה" על 11.4% ובעיתון "כל אל-ערב" על 12.2%, אך בעיתונים המפלגתיים היה השיעור גבוה יותר: 16.7% ב"אל-אתיחאד" ו-23.1% ב"סאוט אל-חק". יש לציין עובדה חשובה העולה מהלוח לגבי ההפרש בין שני העיתונים המפלגתיים בהיבט זה: "אל-אתיחאד" מדגיש את ההשקפה שלפיה "היהודים הם האשמים"

במידה פחותה בהרבה מהעיתון המפלגתי השני, "סאוט אל-חק". השיעור בעיתון "אל-אתיחאד" אף קרוב יותר לזה שבעיתונות המסחרית. ייתכן שאפשר להסביר זאת בהבדל בין הקו האידאולוגי של המפלגה הקומוניסטית, הדוגל בדריקיום ובשותפות הערבית-היהודית, לבין הקו האידאולוגי של הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית, שהוא אסלאמי-פונדמנטליסטי יותר ובמובן מסוים רואה את היהודים מזווית ראייה של מלחמת דתות. ככלל, אפשר לסכם שהאחוזים בקטגוריה הזאת תופסים את המקום השלישי בין חמש הקטגוריות והם נמוכים יחסית.

אשר לקטגוריית ההדגש השנייה, "הממסד הוא האשם", מראה הלוח פער גדול בין העיתונות המסחרית לזו המפלגתית. 42.9% מהכתבות בעיתון "א-סינארה" ו-46.3% בעיתון "כל אל-ערב" מדגישות את רוח "הממסד הוא האשם". לעומת זאת, בעיתונים המפלגתיים השיעור גדול בהרבה ועומד על 63.3% בעיתון "אל-אתיחאד" ו-69.2% בעיתון "סאוט אל-חק". בקטגוריה השלישית, המציגה מוטיב הפוך – "הערבים הם האשמים" – מעניין לראות שהשיעור נמוך בעיתונים המסחריים: 8.6% ב"א-סינארה" ו-7.3% ב"כל אל-ערב". מוטיב זה נעדר כליל מהכתבות שהופיעו בעיתונות המפלגתית. הדבר משלים את שרטוט המגמה שעלתה לעיל בניתוח שתי הקטגוריות הראשונות.

בקטגוריה הרביעית, "יחסים טובים בין היהודים לערבים", נמצא הבדל בין העיתונות המפלגתית לעיתונות המסחרית. מוטיב זה מופיע רק ב-13.3% מן הכתבות בעיתון "אל-אתיחאד" וב-5.8% בעיתון "סאוט אל-חק". בעיתונים המסחריים השיעור גדול בהרבה והוא עומד על 22% בעיתון "כל אל-ערב" ועל 25.7% בעיתון "א-סינארה". ההסבר לכך נעוץ בעובדה שהעיתונות המפלגתית אימצה קו אידאולוגי-מפלגתי, אך העיתונות המסחרית לעומתה קשורה מבחינה כלכלית למגזר היהודי ולמוסדות המדינה.

הקטגוריה האחרונה, "הממסד פעל לטובת הערבים", גם היא מחזקת את המגמה שהוצגה לעיל בגין משקלה המזערי יחסית לשאר הקטגוריות. בעיתונות המסחרית בולטת הצגת הצד החיובי של הממסד יותר מבעיתונות המפלגתית: ב"א-סינארה" שיעור הכתבות ברוח זו הוא 8.6% מכלל הכתבות וב"כל אל-ערב" הבליטו 12.2% מהכתבות את המוטיב הזה. לעומת זאת, רק 3.3% מהכתבות ב"אל-אתיחאד" עשו כן, וב"סאוט אל-חק" לא נמצאה אף כתבה אחת שנכתבה ברוח זו.

אשר לתקופות הסיקור, לוח מס' 10 ממחיש את המגמה שהוצגה לעיל: בתקופת הסיקור השנייה חלה עלייה גדולה מאוד בשיעור הכתבות שהכילו מוטיבים המציגים את המגזר היהודי ואת מוסדות המדינה באור שלילי. במקביל ראינו בתקופת הסיקור השנייה ירידה גדולה במוטיבים החיוביים המציגים את הדריקיום ואת מערכת היחסים הטובה בין היהודים לערבים במדינה. למשל, שיעור הכתבות שכללו את המוטיב "היהודים הם האשמים" היה 5.3% בתקופה הראשונה, אך הוא זינק ל-22.8% בתקופה השנייה. שיעור הכתבות שהדגישו את המוטיב "הממסד הוא האשם" היה 42.1% בתקופה הראשונה, והוא זינק ל-64.4% בתקופה השנייה.

לוח מס' 10: הדגשים ומסגור לפי העיתון ולפי תקופת הסיקור

הדגשים ומסגור							המשתנה העיתון
סה"כ	אחר	הממסד פעל לטובת הערבים	יחסים טובים בין היהודים לערבים	הערבים אשמים	הממסד אשם	היהודים אשמים	
30	1	1	4		19	5	אל-אטיחאד
100.0%	3.3%	3.3%	13.3%		63.3%	16.7%	
52	1		3		36	12	סאוט אל-חק
100.0%	1.9%		5.8%		69.2%	23.1%	
35	1	3	9	3	15	4	א-סינארה
100.0%	2.9%	8.6%	25.7%	8.6%	42.9%	11.4%	
41		5	9	3	19	5	כל אל-ערב
100.0%		12.2%	22.0%	7.3%	46.3%	12.2%	
158	3	9	25	6	89	26	סה"כ
100.0%	1.9%	5.7%	15.8%	3.8%	56.3%	16.5%	
תקופת הסיקור							
57	3	9	16	2	24	3	נובמבר 1995
100.0%	5.3%	15.8%	28.1%	3.5%	42.1%	5.3%	
101			9	4	65	23	נובמבר 2000
100.0%			8.9%	4.0%	64.4%	22.8%	
158	3	9	25	6	89	26	סה"כ
100.0%	1.9%	5.7%	15.8%	3.8%	56.3%	16.5%	

לעומת זאת, אחוז הכתבות שבלט בהן המוטיב "מערכת יחסים טובים בין הערבים ליהודים" היה 28.1% בתקופה הראשונה, אך הוא ירד ל-8.9% בתקופה השנייה. שיעור הכתבות שבלט בהן המוטיב "הממסד פעל לטובת הערבים" היה 15.8% בתקופה הראשונה, אך מוטיב זה נעלם כליל בתקופה השנייה. הנתונים הללו מחזקים את המגמה שהצגנו לעיל בדבר סיפור עיתונאי סגור וסיקור אידאולוגי חד-סטרי מצד התקשורת הערבית בבואה לסקר את המגזר היהודי ואת מוסדות המדינה, ובייחוד בתקופת מתח וסכסוך בין שני הצדדים.

כללית ניתן להסיק מלוח מס' 10 לעיל כי בעיתונות הערבית שנבדקה ניכרת מסגרת אנטי-ממסדית (56.3% בממוצע משוקלל). יתר על כן, הלוחות שלעיל מלמדים מפורשות שמקורות המידע וההדגשים של תוכן הכתבות מתפלגים באופן כללי בצורה בלתי שווה על פי סוג העיתון ועל פי תקופת הסיקור. אין מקום לחלוקה מאוזנת של מקורות מידע ושל הדגשים כל עוד שוררת קרבה לאומית ואידאולוגית בין העיתון לבין מושא הסיקור. העובדה שתחושת השייכות הלאומית גוברת על הנטייה למקצוענות עיתונאית מתחילה להתברר, והיא תודגש עוד בהמשך, בפרק הממצאים והמסקנות.

6.5 עמדות

פרק זה בודק את מידת השפעתה של המעורבות האישית של העיתונאי ושל מוסד התקשורת על ה"מוצר" העיתונאי שהם מייצרים. פן זה שונה מזה שנבדק בפרק הקודם. אנו מצפים לתוצאות מחקר שלא רק יעמידו את כוחה של השייכות הלאומית מול כוחה של המקצועיות העיתונאית לשמה, אלא לתוצאות של עימות כוחות – שבמקרה שלנו, ועל פי רוב – הם כוחות סותרים. פרק זה של ממצאים ומסקנות מיועד להשיב בבירור על שאלות הנוגעות למקצועיות, למשל: האם אנו עוסקים בכתבות עיתונאיות חדשותיות מאוזנות? האם כלל הקולות הנוגעים בדבר באים לידי ביטוי, או שמא העיתונאי, מתוך דחפים לאומיים או אידאולוגיים, כלכליים ואחרים, הפר את "כללי האיזון"? האם הכתבות החדשותיות ניטרליות? האם העיתונאי סקר מבחוץ את המסוקר ללא נקיטת עמדה כלפיו, או שמא הדחפים של השתייכותו הלאומית או האידאולוגית עירבו אותו אישית בסיפור המסוקר? האם העיתונאי הערבי נוקט עמדה אישית או שהמוסד התקשורתי התחשב בשיקולים כלכליים בסיקור תוך הפרת כלל הניטרליות הנדרש בכתבת ידיעות חדשותיות? שאלות נוספות נוגעות לשימוש בכינויים שליליים או באזכורים היסטוריים המחזקים את הנטייה לנקיטת עמדה בסיקור החדשותי – האם הסיקור מציג עובדות בלבד, פרשנות בלבד או שילוב של שתיהן גם יחד. כמו כן יש לבדוק דברים המכוונים את הכתבות בנימוט אישיות ולאומיות על חשבון דיווח מקצועי. את הבדיקות האלה עשינו לא רק באופן כללי לגבי העיתונות הערבית בישראל, אלא העמקנו בהבלטת ההבדלים בין העיתונות המסחרית לבין העיתונות המפלגתית, נוסף על ההבדלים בין שתי תקופות הסיקור.

6.5.1 איזון

איזון עיתונאי הוא הבאת העמדה והעמדה הנגדית. האיזון חשוב מפני שהוא יכול לשנות את המגמה של הסיקור העיתונאי מקצה לקצה, ובייחוד במציאות שבה קבוצה מסוימת מסקרת קבוצה אחרת ובין שתיהן שורר סכסוך. לוח מס' 11 להלן מתאר תמונת מצב שלפיה העיתונאי הערבי הישראלי, ללא יוצא מן הכלל ובאופן כמעט חד-משמעי, מפר את כללי המקצוע שלו כעיתונאי. רובם הגדול (63.3% במוצע) של העיתונאים הערבים עושים זאת מתוך תחושת שייכות לאומית או אידאולוגית, והדבר גורם להטיה מובהקת ולנקיטת עמדה חד-צדדית שאינה מחמיאה לממסד ולמגזר היהודי, בלשון המעטה. הם עושים זאת במקום להפיק מוצר עיתונאי מאוזן, הכולל עמדה ועמדה נגדית כנדרש בכללי המקצוע. בעניין ההבדלים בין העיתונים עצמם, שוב רואים אנו את אותו שוני בין העיתונות המפלגתית לבין העיתונות המסחרית. הנתונים בלוח מס' 11 מראים שבעיתונות המפלגתית שיעור הכתבות המביעות עמדה חד-צדדית גדול מזה שבעיתונות המסחרית: ב"אל-אתיחאד" היה השיעור 76.7% ובעיתון "סאוט אל-חק" 69.2%, לעומת שיעור קטן יותר בעיתונים המסחריים: 54.3% ב"א-סינארה" ו-53.7% ב"סאוט אל-חק". במקביל, העיתונות המסחרית מובילה לעומת העיתונות המפלגתית

בהבאת העמדה והעמדה הנגדית בכתבות המתפרסמות בה: בעיתון "אסינארה" 45.7% מהכתבות עושות כן, ובעיתון "כל אל-ערב" 46.3%, לעומת 20% בלבד בעיתון "אל-אתיחאד" ו-28.8% בעיתון "סאוט אל-חק". אפשר להסביר את המגמה ברצונם של העומדים בראש העיתונות המסחרית שלא להיראות קיצוניים ואנטי-יהודים, דבר העלול להזיק לאינטרסים הכלכליים שלהם במגזר היהודי ובמוסדות המדינה.

אשר לאיזון בשתי תקופות הסיקור, לוח מס' 11 שב ומבליט את המגמה שראינו לעיל, המצביעה על מידה גדולה של חוסר איזון בתקופות מתח וסכסוך בהשוואה לתקופות רגיעה. מהנתונים בלוח אפשר לראות בבירור שבתקופת הסיקור הראשונה, המאופיינת באווירה של פיוס ורגיעה, היה שיעור הכתבות שהציגו עמדה חד-צדדית 47.4%, ושיעור זה זינק ל-72.3% בתקופת הסיקור השנייה, שאופיינה במתח ובמאורעות קשים בין היהודים לערבים. במקביל ירד שיעור הכתבות שהציגו עמדה ועמדה נגדית מ-49.1% בתקופה הראשונה ל-27.7% בתקופת הסיקור השנייה.

לוח מס' 11: איזון וניטרליות לפי עיתון ולפי תקופת סיקור

ניטרליות	העמדה							העיתון
	אחר	אין עמדה	עמדה לטובת צד אחד	סה"כ	אחר	שתי עמדות	עמדה חד צדדית	
30		6	24	30	1	6	23	אל-אתיחאד
100.0%		20.0%	80.0%	100.0%	3.3%	20.0%	76.7%	
52	4	10	38	52	1	15	36	סאוט אל-חק
100.0%	7.7%	19.2%	73.1%	100.0%	1.9%	28.8%	69.2%	
35	1	14	20	35		16	19	אסינארה
100.0%	2.9%	40.0%	57.1%	100.0%		45.7%	54.3%	
41	2	13	26	41		19	22	כל אל-ערב
100.0%	4.9%	31.7%	63.4%	100.0%		46.3%	53.7%	
158	7	43	108	158	2	56	100	סה"כ
100.0%	4.4%	27.2%	68.4%	100.0%	1.3%	35.4%	63.3%	
תקופת הסיקור								
57	3	28	26	57	2	28	27	נובמבר 1995
100.0%	5.3%	49.1%	45.6%	100.0%	3.5%	49.1%	47.4%	
101	4	15	82	101		28	73	נובמבר 2000
100.0%	4.0%	14.9%	81.2%	100.0%		27.7%	72.3%	
158	7	43	108	158	2	56	100	סה"כ
100.0%	4.4%	27.2%	68.4%	100.0%	1.3%	35.4%	63.3%	

6.5.2 ניטרליות

ניטרליות היא היעדר נקיטת עמדה לטובת צד אחד. לוח מס' 11 לעיל מתאר מצב גורף של עבודה עיתונאית חד-ממדית. רובן הגדול של הכתבות (68.4% בממוצע) נקטו עמדה חד-צדדית במובהק, קרוב לוודאי מתוך מניעים של השתייכות לאומית או אידאולוגית של העיתונאי הערבי בסקרו את המגזר היהודי ואת מוסדות המדינה. מניעים אלה הפוגעים בכללי הניטרליות המקצועית וגורמים להטיה בסיקור. נראה כי במצבי סיקור, ובייחוד באלה שיש בהם עימות ומתח ישיר, העיתונאי הערבי אינו מסוגל להקפיד על ריחוק מהמסוקר. אין זה מקרה שבאותו רוב עצום של הכתבות שנחקרו נמצא שהעיתונאי לא שמר כלל על ריחוק ממושא סיקורו אלא נקט עמדה ברורה לטובת צד אחד. בעניין ההבדלים בין העיתונים המסחריים והמפלגתיים, גם כאן בולט לעין ההבדל. בעיתונים המפלגתיים היה שיעור הכתבות שבהן ננקטה עמדה ברורה לטובת צד אחד גבוה יותר מבעיתונים המסחריים: ב"אל-אתיחאד" היה השיעור 80% וב"סאוט אל-חק" 73.1%, לעומת 57.1% ב"א-סינארה" ו-63.4% ב"כל אל-ערב". במקביל היה אחוז הכתבות שבהן לא ננקטה עמדה כלל גדול יותר בעיתונים המסחריים: 40% ב"א-סינארה" ו-31.7% ב"כל אל-ערב", לעומת 20% ב"אל-אתיחאד" ו-19.2% ב"סאוט אל-חק". הדבר מוסבר בחלקו באותם שיקולים כלכליים שהזכרנו, הנובעים מתלותם של העיתונים המסחריים במשאבים שמקורם בעיקר במגזר היהודי. שיקולים אלה כמעט אינם רלוונטיים בעיתונות המפלגתית.

גם בעניין הניטרליות בשתי תקופות הסיקור השתמרה המגמה הכללית. אפשר לראות בבירור מלוח מס' 11 לעיל שאחוז הכתבות שונקטה בהן עמדה ברורה לטובת צד אחד זינק מ-45.6% בתקופת הסיקור הראשונה, הרגועה יחסית, ל-81.2% בתקופת הסיקור השנייה. לעומת זאת, אחוז הכתבות שלא נקטו כלל עמדה ירד מ-49.1% בתקופה הראשונה ל-14.9% בתקופה השנייה.

6.5.3 כינויים

משתנה זה נגזר מממד הניטרליות, והכוונה לשימוש בשמות תואר טעונים, שהוא למעשה ביטוי אחר של מסגור עיתונאי. כפי שאפשר לראות מלוח מס' 12 להלן, המגמה של המסגור העיתונאי בולטת גם כאן בארבעת העיתונים בשימוש בכינויים ובשמות תואר טעונים בכתבות שסיקרו את היהודים ואת מוסדות המדינה, בשיעור ממוצע של 39.9%. אכן, העיתונאי משתמש בכינויים למיניהם ובשמות תואר טעונים שיעזרו לו למסגר את הכתבה, למשל: "טבח שעשו כוחות הביטחון", "ממשלה פשיסטית", "עונת הצייד של המשטרה", "המלחמה נגד דוברי הערבית", "שפך דמים", "ברק ובן עמי רוצחים" ועוד כהנה וכהנה. כינויים הם כלי חיוני וחסכוני ביותר להעברת מסרים ולמסגור הכתבה בכלל. אשר להבדלים בין העיתונים המסחריים והמפלגתיים, גם כאן ברור ההבדל: שיעור הכתבות שהשתמשו בכינויים ובמילים טעונות בעיתונים המפלגתיים היה גדול יותר – 46.7% ב"אל-אתיחאד" ו-53.8% ב"סאוט אל-חק", לעומת 25.7% ב"א-סינארה"

ו-29.3% ב"כל אל-ערב". שוב עולים כאן העמדה האישית של העיתונאים מצד אחד והשיקולים הכלכליים של המוסד העיתונאי מצד אחר. בעניין השימוש בכינויים נראה שיש הבדל בין שתי תקופות הסיקור. שיעור הכתבות שהשתמשו בכינויים עלה מ-28.1% בתקופה הראשונה ל-46.5% בתקופה השנייה.

לוח מס' 12: כינויים ואזכורים היסטוריים לפי העיתון ולפי תקופת הסיקור

אזכורים היסטוריים			כינויים			המשתנה העיתון
סה"כ	לא	כן	סה"כ	לא	כן	
30	8	22	30	16	14	אל-אתיחאד
100.0%	26.7%	73.3%	100.0%	53.3%	46.7%	
52	24	28	52	24	28	סאט אל-חק
100.0%	46.2%	53.8%	100.0%	46.2%	53.8%	
35	22	13	35	26	9	א-סינארה
100.0%	62.9%	37.1%	100.0%	74.3%	25.7%	
41	26	15	41	29	12	כל אל-ערב
100.0%	63.4%	36.6%	100.0%	70.7%	29.3%	
158	80	78	158	95	63	סה"כ
100.0%	50.6%	49.4%	100.0%	60.1%	39.9%	
תקופת סיקור						
57	36	21	57	41	16	נובמבר 1995
100.0%	63.2%	36.8%	100.0%	71.9%	28.1%	
101	44	57	101	54	47	נובמבר 2000
100.0%	43.6%	56.4%	100.0%	53.5%	46.5%	
158	80	78	158	95	63	סה"כ
100.0%	50.6%	49.4%	100.0%	60.1%	39.9%	

6.5.4 אזכורים היסטוריים

משתנה זה נגזר מממד העובדתיות, וכאן בדק המחקר את הרמה התרבותית של הסיקור. יש לציין כי שימוש באזכורים היסטוריים מעיד על זווית הראייה של העיתונאי הערבי בסקרו את המגזר היהודי ואת מוסדות המדינה; הוא רואה אותם כניצבים מולו. האזכורים ההיסטוריים באים בדרך כלל לחזק מגמה מסוימת בכתבה, או להדגיש היבט כלשהו העשוי לחדד את העמדות או את העובדות המובאות בכתבה. מלוח מס' 12 לעיל אפשר להסיק ככלל שבכל העיתונים שנבדקו הייתה מגמה ברורה של שימוש באזכורים היסטוריים בכתבות הנדונות, והיא באה לידי ביטוי ב-49.4% בממוצע מסך הכתבות הללו.

שוב הוכחה מידת הקרבה שבין הסוקר למסוקר. הוזכרו לא פעם "אירועי יום האדמה ב-1976", "הטבח בכפר קאסם", "אירועי הנכבה ב-1948", "מדיניות ההפליה והזלזול באזרחי המדינה הערבים מצד ממשלות ישראל השונות" ועוד. נוסף על כך, השוואה בין העיתוננים המסחריים למפלגתיים מראה הבדלים ניכרים, והמגמה השבה ונשנית כל העת ברורה גם כאן: העיתוננים המפלגתיים השתמשו באזכורים היסטוריים יותר מן העיתוננים המסחריים. נמצא ששיעור הכתבות שכללו אזכורים היסטוריים ב"אל-אתיחאד" היה 73.3% וב"סאוט אל-חק" 53.8%, לעומת 36.6% ב"כל אל-ערב" ו-37.1% ב"א-סינארה". שיעור הכתבות שלא כללו אזכורים היסטוריים היה 26.7% ב"אל-אתיחאד" ו-46.2% ב"סאוט אל-חק", לעומת 62.9% ב"א-סינארה" ו-63.4% ב"כל אל-ערב".

אשר להבדלים בין תקופות הסיקור, נמצאה גם כאן אותה מגמה של שימוש גובר באזכורים אלה בתקופת המתח והסכסוך לעומת תקופת הרגיעה והפיוס. כפי שעולה מלוח מס' 12 לעיל, שיעור הכתבות שהיה בהן שימוש באזכורים היסטוריים עלה מ-36.8% בתקופת הסיקור הראשונה ל-56.4% בתקופת הסיקור השנייה.

6.5.5 עובדתיות לעומת פרשנות

כאן ניסינו לבדוק את מידת העובדתיות שבדיווח לעומת הפרשנות האישית. לוח מס' 13 שלהלן מתאר תמונת מצב של דיווח עיתונאי עובדתי משולב בפרשנות גורפת (71.5% בממוצע). לא מצאנו הבדלים בין שני סוגי העיתוננים. ראינו למשל שמבחינת הכתבות שהכילו אך ורק דיווח עובדתי יש דמיון בין "אל-אתיחאד", שהוא עיתון מפלגתי, לבין "כל אל-ערב" המסחרי: בשניהם היה שיעור קטן יחסית של כתבות הנשענות אך ורק על דיווח עובדתי. לעומת זאת מצאנו שהעיתון "סאוט אל-חק", שהוא עיתון מפלגתי, דומה ל"א-סינארה" המסחרי בכך שבשניהם היה שיעור הכתבות הנשענות על דיווח עובדתי בלבד גדול יותר מזה שבשני העיתוננים האחרים. תמונה דומה מצטיירת גם בקטגוריה השלישית, של דיווח עובדתי ופרשני גם יחד: גם כאן ניכר דמיון בין העיתוננים "אל-אתיחאד" ו"כל אל-ערב" וכמו כן נמצא דמיון בין "א-סינארה" ל"סאוט אל-חק".

בעניין ההבחנה בין שתי תקופות הסיקור, לוח מס' 13 להלן מבהיר חד-משמעית שכמעט אין כל הבדל בין שתי תקופות הסיקור בכל הקשור להתפלגות הפנימית של הכתבות בקטגוריות השונות של אופי הדיווח, למעט עלייה קלה בשיעור הכתבות שנשענו על סיקור פרשני בלבד מתקופת הסיקור הראשונה (10.5%) לתקופת הסיקור השנייה (15.8%).

6.5.6 סיקור פתוח / סיקור סגור

לבסוף נערכה בדיקה כוללת של הכתבות על פי מידת הפתיחות (או הסגירות) של הסיקור. כאן נדרשו הסתכלות כוללת ואבחנה של מהות הסיקור בכל כתבה. הממצאים בלוח מס' 14 להלן מתארים תמונת מצב חד-משמעית. 67.7% מהכתבות בארבעת העיתוננים אופיינו ככתבה סגורה. ממצאים אלה הם עדות נוספת להשערות המחקר בדבר

לוח מס' 13: עובדתיות ופרשנות לפי העיתון ולפי תקופת הסיקור

עובדתיות מול פרשנות					המשתנה העיתון
סה"כ	אחר	שתיהן יחד	פרשנות	עובדתיות	
29		22	4	3	אל-אתיחאד
100.0%		75.9%	13.8%	10.3%	
52		35	7	10	סאוט אל-חק
100.0%		67.3%	13.5%	19.2%	
35	1	23	5	6	איסינארה
100.0%	2.9%	65.7%	14.3%	17.1%	
41		32	6	3	כל אל-ערב
100.0%		78.0%	14.6%	7.3%	
157	1	112	22	22	סה"כ
100.0%	.6%	71.3%	14.0%	14.0%	
תקופת הסיקור					
57	1	42	6	8	נובמבר 1995
100.0%	1.8%	73.7%	10.5%	14.0%	
101		71	16	14	נובמבר 2000
100.0%		70.3%	15.8%	13.9%	
158	1	113	22	22	סה"כ
100.0%	.6%	71.5%	13.9%	13.9%	

השייכות הלאומית של העיתונאי ומידת השפעתה על אופן עבודתו, ובייחוד בסקרו את המגזר היהודי ואת מוסדות המדינה. ממצאים אלה מאששים את ההשערה בדבר השפעת השייכות הלאומית של העיתונאי על כללי המקצוע ועל הסיקור הפתוח. יש לכך ביטוי בהבדלים בין העיתונים השונים ובין תקופות הסיקור השונות, כפי שנראה בהמשך. בעניין ההבדלים בין העיתונים, נמצאו, כמצופה, הבדלים בין העיתונות המפלגתית לעיתונות המסחרית מבחינת אופי הסיקור. בעיתונים המפלגתיים היה שיעור גדול יותר של כתבות שקודדו כסיקור עיתונאי סגור (סגור בהחלט וסגור יחסית) - 80% ב"אל-אתיחאד" ו-80.7% ב"סאוט אל-חק". ב"איסינארה" לעומת זאת מדובר על 48.6% ו"כל אל-ערב" על 58.5%. בעיתונות המסחרית ניכר בה בעת שיעורן הגבוה של הכתבות שבהן קודד הסיקור כפתוח (פתוח יחסית ופתוח בהחלט) - 37.1% ב"איסינארה" ו-31.3% ב"כל אל-ערב", ולעומת זאת רק 21% ב"אל-אתיחאד" ו-17.3% ב"סאוט אל-חק".

לוח מס' 14: סיקור עיתונאי סגור ופתוח לפי העיתון ולפי תקופת סיקור

סה"כ	פתוח בהחלט	פתוח יחסית	לא ברור	סגור יחסית	סגור בהחלט	אופי הסיקור / העיתון
30	2	4		16	8	אל-אטיחאד
100.0%	6.7%	13.3%		53.3%	26.7%	
52	2	7	1	23	19	סאוס אל-חקק
100.0%	3.8%	13.5%	1.9%	44.2%	36.5%	
35	6	7	5	9	8	א-סינארה
100.0%	17.1%	20.0%	14.3%	25.7%	22.9%	
41	5	9	3	13	11	כל אל-ערב
100.0%	12.2%	22.0%	7.3%	31.7%	26.8%	
158	15	27	9	61	46	סה"כ
100.0%	9.5%	17.1%	5.7%	38.6%	29.1%	
תקופת הסיקור						
57	13	17	3	13	11	נובמבר 1995
100.0%	22.8%	29.8%	5.3%	22.8%	19.3%	
101	2	10	6	48	35	נובמבר 2000
100.0%	2.0%	9.9%	5.9%	47.5%	34.7%	
158	15	27	9	61	46	סה"כ
100.0%	9.5%	17.1%	5.7%	38.6%	29.1%	

אשר לתקופות הסיקור, אפשר ככלל לטעון שעל פי לוח מס' 14 לעיל ניכרת מגמה חזקה של סיקור סגור בתקופה השנייה. רק 42.1% מהכתבות בתקופה הראשונה סווגו ככתבות סגורות יחסית וסגורות בהחלט, אך בתקופה השנייה זינק שיעורן ל-82.2%. במקביל, בתקופת הסיקור הראשונה 52.6% מהכתבות סווגו ככתבות הנושאות אופי של סיקור עיתונאי פתוח בהחלט ופתוח יחסית, ובתקופה השנייה ירד שיעורן ל-11.9%.

7

אישוש השערות המחקר הספציפיות

בטרם נדון בהשערות הספציפיות של המחקר, יש לציין כמה ממצאים בסיסיים התחלתיים המסייעים בהבנת שאר הממצאים המאששים את ההשערות שלנו. ראשית, באופן כללי הסיקור של המגזר היהודי ומוסדות המדינה תפס שטח גדול ופריסה רחבת-היקף בארבעת העיתונים, הן מבחינת גודל הכתבות (80%) והן מבחינת מספר הכתבות בעיתון (72.6%). כתבות אלה דנו לרוב בענייני פוליטיקה וביטחון (התחומים ה"כבדים"), שהיוו את חלק הארי (82.5%) של הכתבות שנבדקו על חשבון התחומים ה"קלים" – חברה, כלכלה ודת – שתפסו חלק מזערי בסיקור. כמו כן זכה הנושא שנבדק לבולטות רבה: כתבות רבות זכו להתפרסם בעמוד השער, ובעמוד זה גם הופיעו כותרות רבות של כתבות מן העמודים הפנימיים. מצאנו גם הבלטה חזותית במידה רבה, כגון שימוש בתמונה ליד הכתבה ושימוש בכותרות צבעוניות, בגופן שחור בולט, בכותרת משנה ובמסגרת. מלבד זאת רבות היו הכתבות שהופיעו בעמודים השמאליים (הבולטים יותר) של העיתון וכן בחציו העליון של העמוד. עוד נמצא כי שיעור הכתבות הארוכות בנושא הנחקר ביחס לשאר הכתבות באותו עמוד היה גדול.

ההשערה הראשונה הייתה שבכל העיתונים תימצא נטייה להסתמך על מקורות ערביים ולמסגר את הרוב היהודי ואת מוסדות המדינה כאנטי-ערביים. נטייה זו תתגלה ביתר שאת בעיתונות המפלגתית ובתקופות של עימות. השערה זו אוששה על ידי הממצאים. שיעור הכתבות הרלוונטיות שמקורן היה בעיתון (75.9%) היה גדול הרבה יותר משיעור הכתבות שמקורן היה מחוץ לעיתון. נוסף על כך, בכל העיתונים נמצאה בכתבות מידת הישענות רבה על מקור מידע אחד בלבד או על שימוש בדובר מצד אחד (81%), ולרוב היה צד זה ערבי (59.5%). מעניין שהעיתונות המסחרית נשענה במידה רבה יותר על מקורות משני הצדדים לעומת העיתונות המפלגתית. אשר להתפלגות הפנימית של הכתבות שנשענו על דובר אחד בלבד, נמצא שהעיתונות המפלגתית הרבתה להישען על דובר מהמגזר הערבי ופחות על דובר מהממסד לעומת העיתונות המסחרית. הדבר מצביע על מידה רבה יותר של הצגת סיפור עיתונאי סגור בעיתונות המפלגתית לעומת העיתונות המסחרית. מכאן ניתן להסיק כי העיתונות הערבית, ובייחוד המפלגתית, משקפת עמדה פרו-ערבית ברורה שאינה אוהדת את מוסדות המדינה. יתר על כן, באופן כללי נמצא שבתקופת הסיקור השנייה, המתוחה ורבת העימותים, ניכרה הישענות פחותה על שני מקורות

מידע או על דוברים משני הצדדים לעומת התקופה הראשונה, שהייתה תקופת רגיעה ופיוס. כמו כן, בתקופה השנייה הייתה הישענות גדולה יותר על דובר ערבי ופחות על דובר מהממסד לעומת תקופת הסיקור הראשונה.

ההשערה לגבי המסגור אוששה. המוטיבים המרכזיים של ההדגשים בכתבות בכל העיתונים היו באופן כללי ברוח "היהודים הם האשמים" ו"הממסד הוא האשם". נטייה זו הייתה דומיננטית – שיעור ממוצע של 72.8%. במקביל, המגמה של ההדגשים ברוח "יחסים טובים בין היהודים לערבים" ו"הממסד פעל לטובת הערבים" הייתה מיוצגת פחות בכל העיתונים, ושיעורה הממוצע היה 21.5%. יתר על כן, בעניין ההבדל בין שני סוגי העיתונות, נראה כי המגמה הדומיננטית להאשים את היהודים ואת הממסד אפיינה את העיתונות המפלגתית (85.3%) יותר מן העיתונות המסחרית (59.2%), וההבדלים ניכרים. המגמה להדגיש את היחסים הטובים בין היהודים לערבים ואת תרומתו של הממסד לערבים הייתה מיוצגת פחות בעיתונות המפלגתית (9.8%) לעומת העיתונות המסחרית (39.5%). לסיכום, הדחף של ההשתייכות הלאומית-האידיאולוגית של העיתונאים הערבים בעת סיקור המגזר היהודי ומוסדות המדינה, ובייחוד בתקופות מתח וסכסוך, מוצא כאן את ביטויו באופן מובהק.

החלק השני של ההשערה אושש גם הוא. נמצא שבתקופת הסיקור השנייה עלה מאוד השימוש במוטיבים המציגים את המגזר היהודי ואת מוסדות המדינה באור שלילי (47.4%) לעומת התקופה הראשונה (87.2%). במקביל חלה ירידה גדולה בתקופת הסיקור השנייה בשימוש במוטיבים חיוביים של דוֹקוּם ושל מערכת יחסים טובה בין היהודים לערבים במדינה (8.9%) לעומת התקופה הראשונה (28.1%). ממצאי הניתוח המשולב של עמדות העיתונאים מחזקים את המסקנות בדבר המגמה לאמץ סיקור עיתונאי סגור ולדווח על פי שיקולים של שייכות לאומית-אידיאולוגית ופחות על פי שיקולים מקצועיים. רובם המכריע של העיתונאים הערבים (63.3% בממוצע) דיווחו תוך נקיטת עמדה חד-צדדית שאינה מחמיאה לממסד ואינה תומכת במגזר היהודי, בלשון המעטה. התמונה דומה גם בעניין הניטרליות – ניכרת מגמה ברורה של עבודה עיתונאית חד-ממדית, וברובן הגדול של הכתבות (68.4% בממוצע) ננקטה עמדה חד-צדדית באופן מובהק.

מגמה זו מתחזקת על ידי השימוש בכינויים ובשמות תואר טעונים בכתבות. בארבעת העיתונים היה שיעור גדול יחסית (39.9%) של כתבות שהשתמשו בכינויים ובשמות תואר טעונים המציירים את הצד השני באור שלילי, ואלה עזרו לעיתונאים למסגר את הכתבות. תמונה זו הושלמה בעזרת שימוש באזכורים היסטוריים, וככלל נמצא שבכל העיתונים הייתה מגמה ברורה של שימוש באזכורים היסטוריים – ב-49.4% בממוצע מסך הכתבות שנבדקו. שוב הוכחה מידת הקרבה שבין הסוקר למסוקר. התמונה מושתתת בין היתר על בדיקת אופי הדיווח של העיתונאים – עובדתיות מול פרשנות – ונמצא שהאופי הנפוץ ביותר של הדיווחים היה אופי עיתונאי עובדתי משולב בפרשנות גורפת (71.5% בממוצע). לבסוף, בסיווג הסיקור

כסגור או כפתוח הצטיירה תמונת מצב חד־משמעית כמעט שעל פיה 67.7% מהכתבות אופיינו ככתבות סגורות בכל ארבעת העיתונים. ממצאים אלה מהווים עדות נוספת להשערות המחקר בדבר השפעת השייכות הלאומית של העיתונאי על אופן הסיקור העיתונאי, ובייחוד בסיקור המגזר היהודי ומוסדות המדינה. השערת המחקר השנייה הייתה שבשני העיתונים המפלגתיים תימצא נטייה להבליט עמדות לאומיות אנטי־ממסדיות (שאינן עולות בקנה אחד עם שיקולים מקצועיים), לעומת העיתונים המסחריים שייטו להסתיר עמדות מעין אלה. כלומר, העיתונים המפלגתיים ייטו לכיוון סיקור סגור בעוד שהנימה בעיתונות המסחרית תהיה יותר לכיוון של סיקור פתוח. אכן, הממצאים תומכים בהשערה זו. כמעט מכל השכיחויות שהוצגו בפרק הממצאים עולה שיש הבדלים בין שני סוגי העיתונות, החל בנתונים על היקף הסיקור ובלטותו וכלה בנתונים הקשורים למקור, למסגור ולעמדות שמציג העיתון. הממצאים מלמדים על נטייה ברורה לסיקור עיתונאי סגור בעיתונות המפלגתית לעומת סיקור עיתונאי סגור מעט פחות ואף פתוח בעיתונות המסחרית.

השערת המחקר השלישית הייתה שנימת הסיקור של ארבעת העיתונים בתקופות מתח תהיה אנטגוניסטית יותר כלפי המדינה, כלפי מוסדותיה וכלפי הרוב היהודי, והדבר יתבטא בסיקור סגור יותר לעומת תקופות הרגיעה, שבהן תתגלה מידת אנטגוניזם פחותה והסיקור יגלה נטייה לפתיחות רבה יותר. במילים אחרות, בתקופת סיקור מתוחה ורבת עימותים תגבר השייכות הלאומית של העיתונאי על שיקוליו המקצועיים. השערה זו אוששה על פי התפלגות השכיחויות כמעט בכל הלוחות שבפרק הממצאים (פרק 6 לעיל). על פי ממצאי הניתוח המשולב של עמדת העיתונאים בתקופת הסיקור השנייה, המתוחה יותר, מתחזקות המסקנות בדבר המגמה של אימוץ סיקור עיתונאי סגור ונטייה לדווח על פי שיקולי שייכות לאומית־אידאולוגית יותר מאשר על פי שיקולים מקצועיים. ממצאים אלה הם עדות נוספת להשערת המחקר בדבר השייכות הלאומית של העיתונאי לעומת השיקולים הכלכליים של המוסד התקשורתי וכללי המקצוע. נמצאה נטייה לסיקור עיתונאי סגור בתקופת הסיקור השנייה לעומת סיקור עיתונאי סגור מעט פחות ופתוח יותר בתקופת הסיקור הראשונה.

8

דיון וסיכום

עבודה זו מצטרפת לעבודות מחקר רבות העוסקות בסיקור ה"אחר" באמצעי התקשורת. החדשנות שבה מתבטאת לא רק בכך שהיא חקרה בפעם הראשונה את תפקוד העיתונות הערבית בישראל בסקרה את המגזר היהודי – אלא גם בתרומתה להבנת תהליך הסיקור העיתונאי של ה"אחר" בכלל, ובייחוד בנסיבות של סכסוך בתוך גבולותיה של המדינה הריבונית. ברוב העבודות שחקרו את סיקור ה"אחר" בתקשורת היה ה"אחר" גורם חיצוני הנמצא בסכסוך עם הקולקטיב שהעיתונות שלו נחקרת.

בעבודה זו ניסינו להשיב על השאלה מה משפיע על סיקור ה"אחר" – הוא הקולקטיב שעמו נמצאים במערכת יחסים מתוחה/פייסנית – במערכות התקשורת של קולקטיב מסוים. האם זו ההשתייכות הלאומית-האתנית-הדתית של העיתונאי, מצד אחד, או שיקולים כלכליים ואחרים של המוסד התקשורתי, מצד אחר, או אולי דווקא התנאים הפוליטיים-הביטחוניים (עימות לעומת רגיעה) הם המכריעים? האם השיקולים המקצועיים המנחים את העיתונאי "שומר הסף" ממשיכים להנחותו בכל עת ובכל מצב? ממצאי המחקר מאירים צדדים חדשים בשאלה זו ומאמתים את כל השערות המחקר שהצגנו בראשית הדרך.

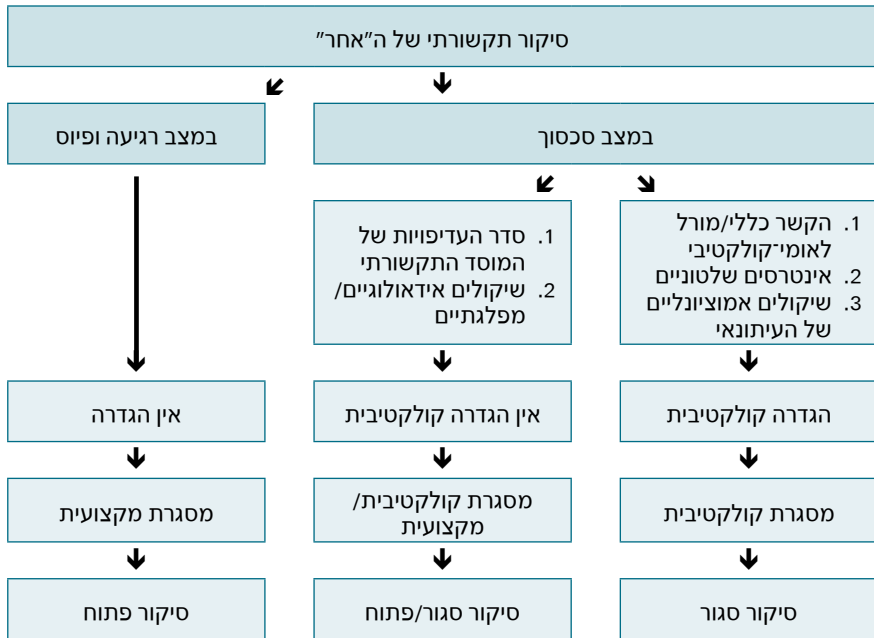
המחקר עסק בדילמה מהותית הקיימת בתפקודו של העיתונאי הערבי בסקרו את ה"אחר" היהודי ואת מוסדות המדינה, הרואים מצדם את הערבי, אף שהוא אזרח המדינה, כ"אחר". מחקר זה מצטרף למחקרים אחרים ומוסיף להם ממד הקשור לסוגיית הזהות של האזרחים הערבים במדינת ישראל, ובייחוד בכל הקשור למידת האמביוולנטיות שביסודה של זהות זו (רינאו 2003; סמוחה 1998; Rouhana 1990) ואחרים). במישור אחר המחקר תורם היבט נוסף לחקר הסיקור התקשורתי, ובעיקר בעניין הדילמה הנובעת מהתנגשויות הערכים השונים שהעיתונאי פועל לפיהם בזמן עימות. כאן אין מדובר על עימות רגיל בין שתי מדינות או בין שני עמים נפרדים, אלא במצב מורכב יותר: מצד אחד, מדובר באוכלוסייה הנמצאת במערכת יחסים טעונה הן על רקע לאומי – בני המיעוט הערבי בישראל הם חלק מהעם הפלסטיני והערבי, השרויים בסכסוך מתמשך עם היהודים ועם מדינת ישראל – והן על רקע אזרחי – בני המיעוט הערבי במדינה מרגישים מקופחים ומופלים לרעה על ידי מוסדות המדינה והרוב היהודי על בסיס אזרחי-אתני. עם זאת, הערבים הם גם חלק אינטגרלי ממדינת ישראל, אזרחים החיים במדינה והמתערים ברוב היהודי ובחיי המדינה.

הם מושפעים מתהליכים שונים בתוכה ומשפיעים עליהם, והם קשורים למדינה למרות ההבדלים הלאומיים, האתניים, התרבותיים והדתיים בינם לבין היהודים. הדבר גורם להתבססותה של מערכת אינטרסים ולתלות של המיעוט הערבי ברוב היהודי ובמדינה, כפי שהדבר בא לידי ביטוי גם בסיקור של הרוב היהודי. המחקר בדק כיצד מתנהג המוסד העיתונאי הערבי-הישראלי בסקרו את המגזר היהודי ואת מוסדות המדינה בתקופות שונות של המתח הכללי והפנימי. לשון אחר, מהו אופייה של העבודה העיתונאית בסיקור ה"אחר" תחת השפעת ערכים לאומיים/קולקטיביים, תרבותיים ומקצועיים סותרים בתקופות של משברים. את אופיו של סיקור ה"אחר" במצב של סכסוך אפשר להבהיר דרך הדגם התאורטי המורכב מחמישה יסודות: (א) ההקשר הכללי (חברתי-תרבותי, פוליטי ואחר) או המורל הלאומי או האינטרס הקולקטיבי העליון (Johnson & Weaver, Wei, 1996); (ב) אינטרסים שלטוניים או אליטיסטיים של קבוצות אינטרסים או של מוקדי כוח בחברה (Caliendo, Gibney & Payne 1999); (ג) סדר העדיפויות של המוסד התקשורתי עצמו, העשוי להיות מושתת על שיקולים או אינטרסים רציונליים (כלכליים ואחרים) (Shoemaker 1991); (ד) שיקולים אמוציונליים של העושים במלאכה עצמם (עיתונאים ועורכים בעיקר), שבעטם עמדותיהם האידאולוגיות או הלאומיות מניעות אותם להתגייס לצד "שלהם" בסיקור (Carruthers 2000); (ה) עמדות אידאולוגיות מפלגתיות מסוימות. על כן, ועל בסיס הממצאים שהוצגו לעיל, טענתי המרכזית היא שלא רק השייכות הקולקטיבית (הלאומית, האתנית, המפלגתית וכדומה) קודמת לנורמות העיתונאיות המקצועיות ומהווה את מסגרת ההתייחסות של העיתונאי בבואו לסקר את ה"אחר" הנמצא איתו במערכת יחסים מתוחה על בסיס לאומי-אתני או אחר. גם אינטרסים כלכליים ואחרים של המוסד התקשורתי עצמו וגם מניעים אידאולוגיים-מפלגתיים צרים קובעים את תפקודו של העיתונאי. במסגרת הלאומית-האתנית יבואו לידי ביטוי הגורמים המקצועיים, מסגרת הסיקור, המסגרת התרבותית וההקשר הרחב יותר, וגם אינטרסים ושיקולים כלכליים ואחרים של העומדים בראש המוסד התקשורתי, המעוגנים בסדר העדיפויות של אותו מוסד. התרשים להלן מנסה להמחיש את התהליך של סיקור ה"אחר":

כפי שראינו מהממצאים, המציאות הישראלית מספקת לנו דוגמה טובה לבחינת הדגם שלנו. בדרך כלל, העמדות המוקדמות של העיתונאי משפיעות עליו בסקרו את הצד השני, ובייחוד בעתות מתח ומלחמה, והדבר בא על חשבון מקצועיותו כעיתונאי (Liebes, 1997; Wolfsfeld 1997). נוסף על כך, סדר העדיפויות של המוסד התקשורתי (Shoemaker, 1991), הכולל שיקולים של האחרים על מוסדות התקשורת, ממלא תפקיד חשוב בסיקור זה של ה"אחר", כיוון שהוא מושפע מאינטרסים כלכליים, פוליטיים, מפלגתיים ואחרים, דבר המבדיל בין גורמי התקשורת השונים בתוך החברה (Rinnawi 2001b).

על כן, ועל סמך מחקרים קודמים בתחום, אפשר להניח שהעיתונות המפלגתית בכלל, ובייחוד זו הנמצאת באופוזיציה, הן הפוליטית והן הלאומית (כמו שני העיתונים המפלגתיים שנבדקו לעיל), נוטה יותר לגלות קו לאומני פטריוטי בעתות

סיקור ה"אחר" בנסיבות של סכסוך

של סכסוך, קו המשקף את הלכי הרוח בחברה ובייחוד את הלך הרוח של הקהל שהיא מייצגת. במקביל, אף שכמעט כל אמצעי התקשורת – ובהם התקשורת המסחרית – מגלים אהדה לצד הלאומי שלהם בעתות סכסוך, הראו הממצאים שהתקשורת המסחרית מגלה מידה קטנה יותר של פטריוטיות לעומת העיתונות המפלגתית, בעיקר אם הראשונה קשורה כלכלית ל"אחר" המסוקר בה. העיתונות הערבית המסחרית במדינת ישראל נשענת כלכלית על המפרסם במגזר היהודי, הפרטי והשלטוני, ולכן היא מנסה שלא להיתפס כקיצונית וכאידאולוגית, ובייחוד בתקופות של מתח לאומי ושל משבר בין קהל קוראיה לבין הרוב היהודי ומוסדות המדינה. היא מנסה להציג סיקור מתון יותר מזה שמציגה העיתונות המפלגתית (כספי ולימור 1992).

יתר על כן, גם בתוך העיתונות המפלגתית יש הבדלים מבחינת האופי של סיקור ה"אחר", הבדלים הנובעים מן הקו האידאולוגי של המפלגה ובולטים ביתר שאת ביחסה ל"אחר" המסוקר. נמצא למשל שהעיתונות המפלגתית, אשר רואה את ה"אחר" כשותף שלה (כמו העיתונות הקומוניסטית "אל-איתחאד" במקרה הנדון כאן), מסקרת אותו ברוח פטריוטית פחות מן העיתונות הרואה את ה"אחר" כאויב-בכוח (כמו העיתונות האסלאמית "סאוט אל-ח'ק"). כלומר, נוסף על ההקשר הכללי של הסכסוך, לא רק שיקולים ואינטרסים כלכליים טובעים את חותמם על אופי הסיקור התקשורתי של ה"אחר" בתוך אותה יחידה גאופוליטית, אלא גם

אינטרסים אידאולוגיים־מפלגתיים צרים, כפי שראינו בהבדלים שניכרו בין שני העיתונים המפלגתיים עצמם.

הדברים האלה השתקפו היטב בממצאי המחקר וכל ההשערות אומתו. אומתה במלואה ההנחה כי העיתונאים ועורכי העיתונים הערבים הישראלים סיקרו ומסקרים את המגזר היהודי ואת מוסדות המדינה על בסיס שלוש השקפות: הזדהותם הלאומית כערבים־פלסטינים לעומת היהודים, הזדהותם האתנית כקבוצת מיעוט המרגישה קיפוח מול רוב דומיננטי ומול מנגנוני מדינה המפלים אותה לרעה והזדהותם האידאולוגית והמפלגתית, דבר שמצא את ביטויו בהבדלים בין העיתונים השונים. ההנחה קיבלה ביטוי מובהק למדי, מאחר שהסיפור הסגור בדיווחיה של העיתונות הערבית על ה"אחר" (המגזר היהודי ומוסדות המדינה) הוא סיפור יום־יומי ודומיננטי בכל העיתונים שנבדקו. כפי שהראו רועה וכהן (Roeh & Cohen 1992) וכן Nossek (2004), הממד הלאומי־האתני גובר על הממד המקצועי בשל הזדהות אישית של העיתונאי או של העורך עם נושא הדיווח. ממד הרטוריקה של "איזון", של "ריאליזם" ושל "ניטרליות" נוסף לממד ההדגשים והמסגור המכוונים את הסיקור העיתונאי לכיוון מסוים. מחקר זה מתבסס על אותם ממדים והוא מרחיב אותם כדי לענות על שאלת המחקר המרכזית במלואה.

לבסוף, נמצא בוודאות שהשתייכותם הלאומית־האתנית של העיתונאים קודמת להשתייכותם המקצועית, דהיינו למחויבותם לנורמות המקצועיות, והדבר נכון במיוחד בתקופות של משבר או של עימות לאומי פוליטי־ביטחוני שהם חלק ממנו. בכך משפיעה השייכות הלאומית־האתנית על השאלה כיצד יסוקר הצד השני בעימות. לדבר זה יש לו השלכות מרחיקות לכת בהקשר הרחב יותר על השאלה הישנה־החדשה האם עשוי הסיקור העיתונאי בזמן מתח וסכסוך להשפיע על יישוב הסכסוך או על החרפתו.

העבודה לוקה בחולשות מתודולוגיות, וראוי לציין בסיכום הדברים. ראוי היה להרחיב את המדגם שנחקר בשל הנתח הזעיר יחסית של העיתונות שנבדקה. למדגם קטן השפעה על ניתוחי שונות סטטיסטיים. כמו כן יש להוסיף כי עבודה זו הייתה עשויה להיות מעניינת יותר אילו כללה גם השוואה עם העיתונות העברית בסיקורה את ה"אחר" הערבי, והנה לפנינו נושא לעבודות מחקר בעתיד.

9

מקורות

- אבו ריא, ע' (2002). המיעוט הערבי והתקשורת הישראלית. בתוך נ' ישובי (עורכת), הַדְּקָה ודימוי שלילי: אישוויון בתקשורת הישראלית (עמ' 65-76). ירושלים: האגודה לזכויות האזרח בישראל.
- אברהם, א' (2001). ישראל הסמויה מעיני התקשורת: הקיבוצים, ההתנחלויות, ערי הפיתוח והישובים הערביים בעיתונות. ירושלים: אקדמון.
- אברהם, א' (2000). התקשורת בישראל, מרכז ופריפריה: סיקורן של עיירות הפיתוח. ירושלים: אקדמון.
- אלגזי, י' (1995, 29 בינואר). עורך עיתון נצרת נחקר עקב פרסום מאמר על מתאבדים אסלאמיים. הארץ, עמ' 16.
- אסיה, א' (2000). המקל והגוזר: העיתונות הישראלית ויחסה לערב - המדינה בתקופת האינתיפאדה. קשר, עמ' 34-44.
- בשאהר, ע' (1993). על שאלת המיעוט הפלסטיני בישראל. בתוך א' רם (עורך), החברה הישראלית: היבטים ביקורתיים (עמ' 203-221). תל-אביב: ברירות.
- גינור, י' וישובי, נ' (עורכים) (1990). הצנזורה של העיתונות הפלסטינית במזרח ירושלים. בצלם, פברואר-מאָרס.
- דור, ד' (2002). עיתונות תחת השפעה. ברירות: תל אביב.
- יומן, ג' (2003). עשר דילמות של עיתונות בימי טרור. פנים, 23, עמ' 10-17.
- כספי, ד' לימור, י' (1992). המתווכים: אמצעי התקשורת בישראל 1948-1990. תל-אביב: עם עובד, מכון אשכול, האוניברסיטה הפתוחה.
- לוסטיק, א' (1980). ערבים במדינה היהודית, מפרש, ירושלים, חיפה.
- מיעארי, מ' (1980). האזנה לרדיו וצפייה בטלוויזיה בקרב האוכלוסייה הערבית. ירושלים: המכון הישראלי למחקר חברתי שימושי.
- מנסור, ע' ובינומן, ע' (1993). דיירי משנה: מעמדם של האזרחים הערבים בישראל. ירושלים: כתר.
- מנצור, ע' (1990). העיתונות הערבית בישראל. קשר, 7, עמ' 71-77.
- נאטור, ס' (1993). הקו הירוק נעלם: העיתונות הערבית בישראל משנה צבע. ספר השנה של העיתונאים, עמ' 202-208.
- נוסק, ה' (2003). חדשות שלנו וחדשות שלהם: על תפקיד הזהות הלאומית של העיתון והעיתונאים בהגדרת אלימות פוליטית וטרור כחדשות חוץ. נקודת מפגש, 1, עמ' 75-116.
- סמוחה, ס' (1998). הישראליות של הזהות הקיבוצית והאוריינטציה הפוליטית של הפלסטינים אזרחי ישראל: בחינה מחדש. בתוך א' רכס (עורך), הערבים בפוליטיקה הישראלית: דילמות של זהות (עמ' 67-78). תל-אביב: מרכז דיון.
- פירסט, ע' (2002). ייצוג הערבים בחדשות. בתוך נ' ישובי (עורכת), הַדְּקָה ודימוי שלילי: אישוויון בתקשורת הישראלית (עמ' 84-96). ירושלים: האגודה לזכויות האזרח בישראל.
- רייטר, י' וראובן א' (1992). עולמם הפוליטי של ערביי ישראל. בית ברל: לחקר החברה הערבית.
- רינאוי, ח' (2003). החברה הערבית בישראל: סדר יום אמביוואלנטי. תל-אביב: המסלול האקדמי של המכללה למינהל.
- רכס, א' (1986). יומן ערבי קומוניסטי יחיד בישראל. אותות, 49, עמ' 23-31.

רכס, א' (1987). תקשורת ופרסום בחברה הערבית. אותות, 79, עמ' 36-75.
 רכס, א' (1987). אל סינארה: דינאמיקה של שבועון נצרותי. אותות, 82, עמ' 61-46.
 שדמי, נ. (1986). "אחרי סגירת 'אל-מית'אק' ו'אל עודה'". אותות, 50, עמ' 14.

- Barthes, R. (1977). *Image Music Text*. New York: The Noonday Press.
- Bennett, W. (1990). Toward a Theory of Press-State Relations in the United States. *Journal of Communication*, 40, pp. 103-125.
- Benvenisti, M. (1983). *A Fund for Free Expression Rreport: Israeli Censorship of Arab publications*. New York: Routledge.
- Braham, P. (1982). How the Media Report Race. In M. Gurevitch, T. Bennet, J. Curran & J. Woollacott (Eds.), *Culture, Society and the Media* (pp. 112-124). London: Methuam.
- Caliendo, S. M., Gibney, M. P., & Payne, A. (1999). All News that Fit the Print? New York Times Coverage of Human-Rights Violations. *The Harvard International Journal of Press/Politics*, 4(4), pp. 48-69.
- Carruthers, S. L. (2000). *The Media at War*. New York: St. Martin Press.
- Cohen, Adoni and Bantz, (1990). *Social Conflict and Television news*, Newbury Park, CA: Sage.
- Cohen, A., Levy, M., Roeh, I., & Gurevitch, M. (1995). *Global Newsrooms, Local Audiences: A study of the Eurovision News Exchange*. London: John Libbey.
- Entman, R. M. (1991). Framing U.S. Coverage of International News: Contrasts in Narratives of the KAL and Iran Air Incidents. *Journal of Communication*, 41(4), pp.28-6 .
- Galtung, J., & Ruge, M. (1965). The Structure of Foreign News. *Journal of Peace Research*, 2, pp. 64-91.
- Gitlin, T. (1980). *The Whole World is Watching: Mass Media in the Making and Unmaking of the New Left*. Berkley: University of California Press.
- Glasgow University Media Group. (1995). *War and peace news*. Milton Keynes, Philadelphia: Open University Press.
- Grundmann, R., Smith, D., & Wright, S. (2000). National Elites and Transnational Discourses in the Balkan War. *European Journal of Communication*, 15, pp. 299-320.
- Haider, A. (1991). "The Economic Structure of the Arab Community in Israel", paper presented at the conference: *Aspects of Integration of the Arab Community in Israel*. Jerusalem: The Hebrew University of Jerusalem.
- Harcup, T., & O'neill, D. (2001). *What is News? Galtung and Ruge Revisited*. *Journalism Studies*, 2, pp. 261-280.
- Kaid, L., Harville, B., Ballotti, J., & Wawrzyniak, M. (1993). Telling the Gulf war story: Coverage in Five Papers". In B. S. Greenberg & W. Gantz (Eds.), *Desert Storm and the Mass Media* (pp. 86-98). Cresskill, New-Jersey: Hampton Press.
- Lawrence, R. (2000). *The Politics of Force: Media and the Construction of Police Brutality*. New York: Routledge.
- Libes, T. (1997). *Reporting the Arab-Israeli Conflict: How Hegemony Works*. London and New York: Routledge.
- Nakhleh, K. (1978). Cultural Determinants of Palestinian Collective Identity. *New Outlook*, 18, pp. 31-40.

- Nossek, H. (2004). Our News and Their News: The Role of National Identity in the Coverage of Foreign News. *Journalism*, Vol 5(3): 343–368.
- Nossek, H. & Rinnawi, Kh. (2003). Censorship and Freedom of the Press under Changing Political Regimes: Palestinian Media from Israeli Occupation to the Palestinian Authority. *Gazette*, 65(2), pp. 181–200.
- Nossek, H. (2000). *Foreign News and Construction of Reality: Between the Mondial and Mondo Cane*. Leicester, UK: Conference on International News in the 21 st Century Center for Mass Communication Research. March, 2000.
- Oliver, P.E., & Maney, G. M. (2000). Political Newspaper and Local Newspaper Coverage of Protest Events: From Selection Bias to Triadic Interaction. *American Journal of Sociology*, 106, pp. 463–505.
- Rinnawi, Kh. (2007) “De–legitimization media mechanisms: Israeli press coverage of the Al Aqsa Intifada”. In *Gazette*. Vol. 69(1).
- Rinnawi Kh. (2006) *Instant Nationalism: McArabism and al–Jazeera: Transnational Media in the Arab world*, University Press of America, Maryland, USA & Oxford, UK.
- Rinnawi, Kh. (2003). “Live Intifada: Arab Satellite TV Coverage of the Al–Aqsa Intifada. In *Palestine–Israel Journal*. Vol. 10 No. 2 2003.
- Rinnawi Kh. (1995). *Ethnostratification in Israeli Society: The case of the Arab minority*. Free University of Berlin (Unpublished Ph.D.)
- Roeh, I., & Cohen, A. (1992). One of the Bloodiest Days: A Comparative Analysis of Open and Closed Television News. *Journal of Communication*, 42(2), pp. 42–55.
- Rouhana, N. (1997). *Identities in Conflict: Palestinian Citizens in an Ethnic Jewish State*. New Haven, Yale University Press.
- Shamir, J. (1988). Israeli Elites Journalism: Views on Freedom and Responsibility. *Journalism Quarterly*, 63, pp. 589–594.
- Shoemaker, P.J. (1991). *Gatekeeping*. Newbury Park & London: Sage.
- Simmons, B. K., & Lowry, D. N. (1990). Terrorists in the News, as Reflected in Three News Magazines, 1980–1988. *Journalism Quarterly*, 67, pp. 692–696.
- Van Dijk, T. A. (1996). Power and the News Media. In D.L. Paletz (Ed.), *Political Communication in Action* (pp. 133–145). Cresskill, NJ: Hampton Press Inc.
- Van Dijk, T. A. (1991). *Racism and the Press*. London–New York: Proutledge.
- Wei, W., Weaver, D., & Johnson, O. V. (1996). Professional Roles of Russian and U.S. Journalists: A comparative Study. *Journalism and Mass Communication Quarterly*, 73, pp. 534–548.
- Wolsfeld, G. (1997). *Media and Political Conflict: News from the Middle East*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wolfsfeld, G., Avraham, A., & Aburaiya, I. (2000). When Prophecy Always Fails: Israeli Press Coverage of the Arab Minority’s Land Day Protests. *Political Communication*, 17 (2), pp. 453–473.

פרסומי מכון הרצוג לתקשורת, חברה ופוליטיקה

מדד אמון הציבור בתקשורת

- תפיסות הציבור את התקשורת הישראלית
דו"ח מס' 1 – מרץ 2003
- אמון הציבור לעומת אמון העיתונאים בתקשורת הישראלית
דו"ח מס' 2 – ינואר 2004
- עמדות הציבור כלפי סיקור הסכסוך הישראלי-פלסטיני
דו"ח מס' 3 – מאי 2004
- צריכת חדשות באתרי האינטרנט
דו"ח מס' 4 – פברואר 2005
- הסיקור התקשורתי של מערכת הבחירות לכנסת ה-17
דו"ח מס' 5 – מרץ 2006
- עמדות הציבור לגבי הסיקור התקשורתי של בריאות מנהיגים ולגבי אשפוזו של ראש הממשלה שרון
דו"ח מס' 6 – אפריל 2006
- האם התקשורת משפיעה על המורל הלאומי?
דו"ח מס' 7 – יוני 2007

סדרת אגרתא

- התקשורת הישראלית והירדנית: האם השלום שינה את דימוי ה"אחר"?
פרופ' גדי וולפספלד, רמי חורי, ד"ר יורם פרי
ספטמבר 2003
- סיקור תקשורתי של בחירות בישראל: חשבון נפש של מחקרי ארבע מערכות בחירות
פרופ' גבי וימן, ד"ר תמיר שפר
פברואר 2004
- אשליית הבחירה הדמוקרטית: כיצד משיגות תכניות המציאות את שיתוף הפעולה של הצופים
ד"ר מוטי ניגר, אבישי יוסמן
דצמבר 2004
- דמוקרטיה, תקשורת ופוליטיקה בבית המשפט העליון: גבולות חופש הביטוי של פלסטינים בישראל בתקופת האינתיפאדה השנייה
ד"ר יובל קרניאל
פברואר 2006
- סיקור תקשורתי של מעשי טרור: אירועים מדאיגים והצעה להנחיות
פרופ' רפאל כהן-אלמגור
יוני 2006

- **מדינה פלסטינית – כן או לא? מודל ניסיוני להבניית שיח ציבורי-פוליטי ולקידום עיתונות שלום**
ד"ר מולי פלג, ד"ר איתן אלימי
אוקטובר 2006
- **עיצוב הגוף וחיטוב הזהות: ייצוגי הגוף בטלוויזיה המסחרית**
ד"ר דליה לירן-אלפר, ד"ר עמית קמה
מאי 2007
- **מטריושקה.קום: יצירת זהות טראנס-לאומית של מהגרים מחבר העמים באמצעות רשת האינטרנט**
גלי אליאס ומרינה זלצר-שורר
יוני 2007

סדרת התקשורת המגזרית

- **"חטיבה אנושית אחת, עם ישראל אחד": על כינון זהויות קיבוציות במכתבים למערכת "הארץ"**
ד"ר עמית קמה
מרץ 2005
- **שימושי תקשורת כאסטרטגיית השתלבות: המקרה של מהגרים מחבר העמים בישראל**
ד"ר גלי אליאס
ספטמבר 2005
- **"רבות רעו"ת צדיק": קווים לתולדות העיתונות החרדית בישראל, למאפייניה ולהתפתחותה**
ד"ר קימי קפלן
ינואר 2006
- **הציבור הדתי-לאומי והתקשורת: יחסי אהבה-שנאה**
אינס גבל
מאי 2006
- **העיתונות הערבית בישראל 1984-2006 כמכשיר לעיצוב זהות חדשה**
ד"ר מוסטפא כבהא
דצמבר 2006

פרסומים מיוחדים

- **"אין עם מי לדבר": מבט ביקורתי על הקשר פוליטיקה-תקשורת**
עורך: יחזקאל רחמים
יולי 2005
- **"קשה אך יציב": התקשורת, הרופאים ומחלות מנהיגים**
עורך: יחזקאל רחמים
יולי 2006

